

53751

17.9

**KASTAVŠČINA IN NJENI STATUTI
DO KONCA 16. STOLETJA**

**THE COUNTRY OF KASTAV AND ITS STATUTES
(BYLAWS) TILL THE END OF THE SIXTEENTH
CENTURY**

Dr. jur. et phil. JOS. ŽONTAR
priv. doc. jur. fak. na univ. Ljubljana

LJUBLJANA 1946

Ponatis iz Zbornika
znanstvenih razprav juridične fakultete
XXI., 1945/46

9. art.
24. 4. 46.

Založil profesorski zbor juridične fakultete

Natisnila tiskarna Merkur v Ljubljani

8

53751

Priv. docent dr. Josip Žontar:

Kastavščina in njeni statuti do konca 16. stoletja

I.

V Kastavščini, ki se nahaja v vzhodni Istri ob Kvarneru, so se izoblikovale v razdobju od 12. do 14. stoletja tri občine: Kastav, Veprinac in Moščenice. Razvoj omenjenih skupnosti so mogli pospeševati trije činitelji:

1. nastanek grajskih okolišev,
2. obsežni skupni gozdovi in pašniki ter
3. cerkvena organizacija župnij.

Ne da se točno ugotoviti, v koliko je bilo tudi ozemlje Kastavščine razdeljeno med okoliše istrskih »civitates« oziroma »castella (terrae)« že od rimske dobe dalje. Prav tako manjka podrobnih raziskavanj o tem, ali so se nahajala že v prazgodovinski dobi selišča na vzpetostih, kjer so se razvila pozneje prirodna središča Kastavščine.¹ S priselitvijo Slovanov so se razmere bistveno izpremenile. Nekako v 7. stoletju so pričeli Hrvatje polagoma prodirati v Istro, medtem ko so poselili, najbrž istočasno, Hrvatsko Primorje in kvarnerske otoke.² Ta tesnejša povezanost prebivalcev kvarnerskega ozemlja nam bo

¹ Starejša zgodovina Kastavščine je slabo obdelana; prim. B. Benussi, *Nel medio evo, Atti e memorie della società Istriana di archeologia e storia patria* IX. 430, X. 414, XI. 361 sl.; Kobler, *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume*, Fiume 1898, I. 258 sl.; Kadlec, *Iz istorije općine Moščenica*, Rad jugoslov. akad. knj. 203 (1914), 128—134; G. Depoli, *La Provincia del Carnaro*, Fiume V (1928) 159, 163 sl.; Pirchegger, *Überblick über die territoriale Entwicklung Istriens*, *Erläuterungen z. histor. Atlas d. österr. Alpenländer* I. 4, 499 sl.; V. Novak-Fr. Zwitter, *Oko Trsta*, Beograd 1945, 165 sl.

² M. Małecki, *Przegląd słowiańskich gwar Istrji*, Kraków 1930, 125 sl.; H. F. Schmid, *Die Burgbezirksverfassung bei den slavischen Völkern in ihrer Bedeutung für die Geschichte ihrer Siedlung u. ihrer staatlichen Organisation*, *Jahrbücher f. Kultur u. Geschichte der Slaven*, N. F. II. (1926), 86—91.

omogočala razložiti tudi bistvene podobnosti v starejšem ustroju nastalih občin. Malo kasneje in nekoliko šibkeje kakor Hrvati so se uveljavili slovenski naseljenci v severni Istri. S pritegnitvijo ozemlja v območje srednjeevropskega fevdstva v 11. stoletju je postala Kastavščina za pravnega zgodovinarja še bolj zanimiva. Odslej je bila Istra mejna pokrajina ne le v narodnem, marveč tudi v pravnem pogledu. Tu so se stikali, borili in prepletali razni politični in kulturni vplivi. Preko notranjosti polotoka se je gibala in prelivala skozi stoletja meja med Slovani na vzhodu in severu ter ostanki romanskega življa, ki se je moral umakniti na zahodni obrežni rob Istre. Tu so se križali tudi politični in gospodarski interesi Benetk, oglejskega patriarha, istrskih škofov in številne nemške fevdalne gospode, ki je skušala zavladati v Istri podobno kakor drugod. Zato so bili tudi v Kastvu, Veprincu in Moščenicah gradovi oporišča za izvrševanje oblasti zemljiškega gospoda. Kako je prišla Kastavščina z Reko vred v roke puljskih škofov, še vedno ni pojasnjeno.³ Zemljiškega gospostva pa so se polastili, menda že v 12. stoletju, gospodje z Devina, morda kot fevd puljskih škofov.⁴ Mogočni devinski gospodje so izročali Kastavščino v upravo svojim vazalom. Ne vemo, ali so bili vedno posebni glavarji na gradovih v Kastvu, Veprincu in Moščenicah, ali pa je upravljal celo Kastavščino en glavar s sedežem na gradu v Kastvu. Prvega kastavskega glavarja poznamo šele iz l. 1388., nekega Jaklina, ki je posodil 50 mark ben. šil. Nikolaju Gutnekarju; ta pa mu je za to zastavil vasi Posert in Grobnik.⁵ Glavarji devinskih gospodov niso bili le vojaški poveljniki gradov s pripadajočimi okoliši, marveč so vršili tudi upravo in sodstvo. V teku stoletij je mogla povezati zemljiška gosposka vse ljudi, ki so bivali v grajskih okoliših, v neko celoto.

Združevanje prebivalcev so mogli pospeševati tudi obsežni skupni gozdovi in pašniki v Kastavščini. Vprašanja,

³ Benussi, *Nel medio evo*, Atti e memorie X. 414, XI. 361 sl.; isti, *Tharsatica*, Atti e memorie XXXIII. 183 sl.; isti, *Il feudo al Quarnero della Chiesa episcopale polense*, Atti del r. istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, LXXXII, Venezia 1922/3, 97—133, zl. 108 sl.; Kandler, *Codice diplom. Istriano*, 1428, 8. nov.

⁴ Fr. Kos, *Iz zgodovine devinskih gospodov*, RZD I (1923), 91—134; Benussi, *Il feudo* 113.

⁵ Listina 1388, 26. okt. v drž. arh. na Dunaju.

ali so bili prvotno polna in svobodna lastnina upravičencev v okolišu, ne nameravam načeti, ker bi ne mogel odgovoriti nanj na podlagi skromnih in poznih ohranjenih virov. Vsekakor so bili gozdovi in pašniki od davnih časov na uporabo prebivalcem, ki so bili v ogromni večini kmetje. Zaradi manjše rodovitnosti tal na kraški zemlji so se močno bavili z živinorejo. Zato je bilo njihovo kmečko gospodarstvo nerazdružljivo povezano s skupnimi pašniki in gozdovi, iz katerih so dobivali razne redne letne materialne dohodke. Volja za ohranitev koristne in potrebne skupne posesti je mogla utrditi vezi med upravičenci. Ako so si lastili tujci, zlasti prebivalci sosednih naselbin, ki niso spadali v domači okoliš, enake koristi, se je razodela na zunaj krepka zavest, da so s tem oškodovani skupni interesi domačih. Tako bomo razumeli pogoste in zelo ljute prepire za meje paš in gozdov v teku stoletij.⁶

Iz ohranjenih poznosrednjeveških zapisov statutov Kastavščine pa je razvidno, da je vršil takrat zemljiški gospod neko oblast nad skupno zemljiško posestjo v okolišu. Z užitkom skupnih gozdov in pašnikov so stale v zvezi one davščine, ki so jih odraščali prebivalci posameznih okolišev skupno, v neki skozi stoletja nespremenljivi višini, vsako leto zemljiškemu gospodu. Še v začetku 16. stoletja so si bili Veprinci v svesti, da jim gre zaradi plačila tega »denarja od kontradi« zemljiškemu gospodu »sloboda pustit past i seč« na občinskem svetu.⁷ Morda je izšla ta davščina iz nekega dednega podelila zemljiškega gospoda. V poznem srednjem veku pa moramo priznati, da so imele občine Kastavščine neke vrste užitno lastnino na skupnih gozdovih in pašnikih. Zemljiški gospod ne bi bil mogel trajno porazdeliti omenjene davščine na posamezne kmetije in pastirske stane. Zato so bile nastale občine dolžne zbrati davščino med prebivalci svojega okoliša vsako leto v razmerju njihove imovine. Celotno vsoto pa so morali oddati glavarju ob določenem času.

Proces organiziranja prebivalcev je mogla pospeševati tudi cerkvena organizacija župnij. V okrilju gradov Kastavščine

⁶ Lepe primere navaja t. zv. Istrski razvod; gl. M. Kos, Studija o Istarskom razvodu, Rad jugosl. akad. 240 (1931) 121 sl., 201 s. v. pasišče in paša. Razvod gl. v Mon. hist. jurid. Slav. merid. VI (1890), 10—74.

⁷ Prim. čl. 1 kastav. in čl. 42 veprinskega statuta; mošćeniški statut je ohranjen v tako poznem zapisu, da ne omenja več te dajatve.

so se razvile naselbine, ki so imele sprva izrazit kmečki, polagoma tudi trški značaj. Tu so bili zelo zgodaj tudi sedeži cerkvene uprave. Župna duhovščina, ki je ustanovila v omenjenih krajih kapitlje, je znala vcepiti župljanom čut za obveznosti do njihove cerkve. Med te dolžnosti je štela od nekdanj zlasti dajatev desetine od živine, žita in vina. Kakor v mestih dalmatinske obale in na otokih je tvorila tudi v Istri desetina v smislu starih cerkvenih predpisov sprva skupno maso, ki so jo razdelili na četrtine. V Dalmaciji je pripadala ena četrtina pristojnemu škofu, druga župni duhovščini, tretja je bila namenjena za potrebe cerkvenih zgradb, četrto pa naj bi prejeli siromaki. V vzhodni Istri in v hrvaških škofijah tja do Bele Krajine, kjer še najdemo staro razdelitev desetine na četrtine, pa so prešle tri četrtine cerkvene desetine zelo zgodaj v roke raznih zemljiških gospodov.⁸ Postale so dohodek, ki ga je pobiral v Kastavščini oskrbnik devinskih gospodov. Le župna duhovščina je obdržala svojo četrtino cerkvene desetine (»quartes« ali »quarantes« = quarta pars decimarum).⁹ Celo poslujoči župani nastalih občin, ki jih je oprostil zemljiški gospod za poslovno leto dajatve treh četrtin desetine, so morali oddati eno četrtino župni duhovščini.¹⁰ Tudi tuj pastir, ki je pasel svojo čredo le nekaj časa v okolišu, je bil dolžan oddati en sir na leto kot priznave duhovščini župnije.¹¹ Od poznega srednjega veka dalje je volil zbor župljanov, najbrž v vseh treh krajih, sam svojega župnika. Ta običaj najdemo še v nekaterih drugih krajih Istre.¹² Kdaj

⁸ H. F. Schmid, Die Grundzüge u. Grundlagen der Entwicklung des kirchlichen Zehntrechts auf kroatischem Boden während des Mittelalters, Šišićev zbornik, Zagreb 1929, 424—436; M. Miklavčič, GMS XXV/XXVI (1945), 114.

⁹ Prim. čl. 2 kastav. stat. iz l. 1569.; Kandler, Codice dipl. Istr., 1318, 17. marca: quartam partem decimarum aut quartesium inibi dixerunt. Kadlec, Moščenicky statut. Rozpravy české akademie Tř. I. č. 53, Praha 1914, 19 ni poznal pomena »quartes«.

¹⁰ Prim. dostavek v kastav. stat. iz l. 1569. med čl. 3 in 4; Jasinski, Zakoni grada Veprinca, ZZR V (1926) 284, čl. 33; Kadlec, o. d. 19.

¹¹ Jasinski, o. d. 286, čl. 36.

¹² Glede Moščenic prim. Kadlec, o. d. 26; R. Strohál, Mošćenice, Zbornik za nar. život XXIX (1934), 152. Enak star običaj je bil v Kastvu; omenja se v spisih 1632, 1. marca in 1637, 16. aprila, fasc. XV. acta collegii et seminarii Fluminensis irregistrata, drž. arh. v Budimpešti; glede Motovuna prim. L. Morteani, Storia di Montona, Archeografo Triestino, N. S. XIX (1894), 319.

je nastala ta pravica župljanov, se ne da ugotoviti iz ohranjenih virov. Vsekakor je dajalo cerkveno življenje mnogo pobud za organiziranje prebivalcev, vendar ne dopuščajo viri izreči sodbo o tem, ali so bili v zgodnji dobi tudi v Kastavščini podobni odnošaji lastniških cerkva, kakor n. pr. v Vinodolu.¹³ Važno je, da so se ujemali okoliši starih župnij z območji nastalih občin. Tudi v javnem življenju občin je obdržal župnik velik ugled. Sodeloval je pri volitvah občinskih funkcionarjev. Udeleževal se je sej občinskega sveta in občinskih svečanosti.¹⁴ Moščenisko občino je zastopal še l. 1539. ob sporu s sosedno zemljiško gosposko na Kozljaku poleg župana tudi župnik.¹⁵

II.

Nastanek občinskega ustroja v Kastavščini pa ni bil ošamljen pojav. Motriti ga moramo s splošnega vidika komunalnega gibanja, ki je pričelo prodirati v 12. stoletju iz primorskih mest Istre in Dalmacije.¹⁶ Izhodišča za to gibanje niso bile morda naselbine s starim rimskim municipalnim ustrojem, marveč mlajše avtonomne mestne občine, ki so nastale v primorju zaradi ugodnejših gospodarskih prilik v teku 11. in 12. stoletja. Tam se je oblikovalo mestno pravo in mestne institucije, ki so jih pričeli posnemati drugod. Ne da se točno ugotoviti, kako je zajelo komunalno gibanje postopoma istrsko zaljedje. Priloženi zemljevid kaže, da je doseglo večje uspehe ob rečici Mirni, kjer se je oblikovala med drugimi v 13. stoletju občina Motovun.

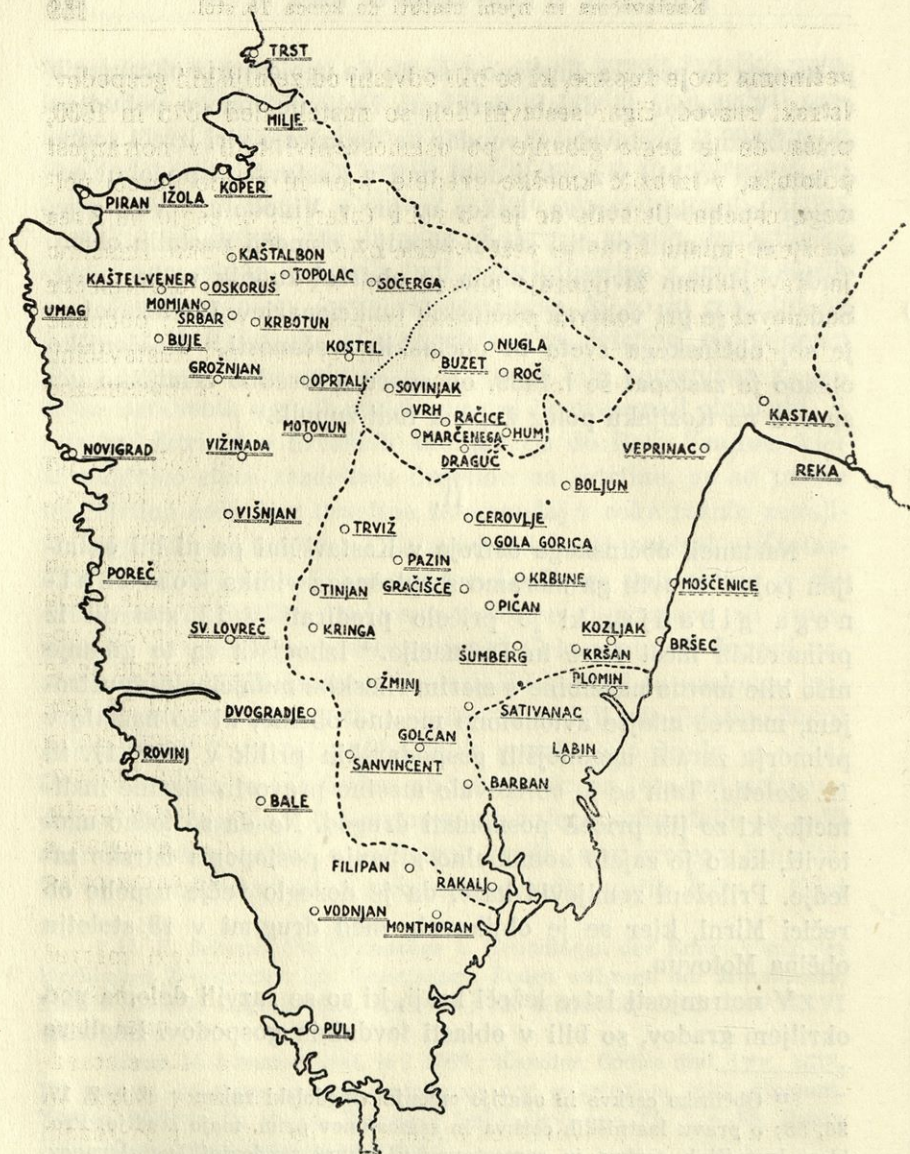
V notranjosti Istre ležeči kraji, ki so se razvili deloma pod okriljem gradov, so bili v oblasti fevdalnih gospodov. Imeli so

¹³ Občinske cerkve in opatije omenja vinodolski zakon v čl. 1, 2, 17, 36, 58; o pravu lastniških cerkva in samostanov prim. moje studijo, *Problemi lastniških cerkva in samostanov v pravni zgodovini Jugoslovanov*, SP XLIX (1935), 430—444; H. E. Feine, *Eigenkirchenrechtliche Erscheinungen in Dalmatien im frühen MA*, ZRG, kanon. Abt. 64 (33), 1944, 265—277.

¹⁴ Dostavek med čl. 3 in 4 kastav. stat. iz l. 1569.; čl. 34 veprin. stat.; Kadlec, o. d. 25 sl.

¹⁵ C. de Franceschi, *I castelli della Val d'Arsa*, Parenzo 1900, 226.

¹⁶ Giov. de Vergottini, *Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il medio evo*, Roma 1924/5, I. 56, 62, 81 sl., 90 sl., 96; II. 45 sl., 78, 117, 145 sl.

Mestne in kmečke občine Istre v 14. in 15. stoletju
(pretežno na podlagi »Istrskega Razvoda«)

- I. Tip kmečke občine (župan, srenja): Krajevno ime (enkrat podčrtano).
 - II. Tip mestne občine (sodniki, mestni svet): Krajevno ime (dvakrat podčrtano).
 - III. Prehodi iz I. v II. tip: Krajevno ime.
- Meje zemljiških gospodstev: -----

večinoma svoje župane, ki so bili odvisni od zemljiških gospodov. Istrski razvod, čigar sestavni deli so nastali med 1375 in 1500, priča, da je seglo gibanje po osamosvojitvi tudi v notranjost polotoka, v izrazito kmečke predele, kjer ni moglo doseči polnega uspeha. Ustavilo se je ob robu Čičarije; ni seglo na Kras v ožjem smislu, ki se je vezal vedno ožje na Kranjsko. Značilno je, da najdemo še pozneje povsod tam, kjer so nastale kmečke občine, ozemlja, katerih prebivalci so plačevali skupaj podobne letne davščine v denarju, kakor smo jih omenili pri Kastavščini. Na Krasu pa so bile davščine že porazdeljene na posamezne podložnike.¹⁷

Istrski razvod prikazuje vrsto malih kmečkih občin, ki jih je vodil župan s sodelovanjem srenje (»župan i vas komun«, »n. supan und die ganze comain«),¹⁸ pa tudi nekaj večjih trških občin, ki so kmalu prešle od starejšega ustroja kmečkih občin k mlajšemu po vzorcu primorskih mest. Labin in Buzet sta imela v 13. stoletju na čelu svoje skupnosti župana in njegovega pomočnika v upravi »podžupa«. Zastopnik fevdnega gospoda se je imenoval v Labinu podknežin (»vicecomes«), v Buzetu pa »gastald«. V 14. stoletju sta bila v Labinu že dva mestna sodnika in mestni svet, o županu pa ni več sledu. Med občinskimi funkcionarji najdemo sicer še podžupa, ki pa skrbi za red in mir v mestu. V Buzetu gre prehod postopoma. L. 1377. se omenja župan s podžupom še poleg sodnikov, l. 1405. pa sta sodnika sama poleg mestnega sveta.¹⁹

Komunalno gibanje ni le rahljalo podložniških vezi, marveč je vedlo tudi do značilne ekspanzijske politike večjih krajev, tako v primorju kakor tudi v notranjosti. Lep primer nudi dogovor, ki ga je sklenila buzetska občina 12. januarja 1405 s sosednimi kmečkimi občinami Ročem, Humom, Sočergo, Nuglo in Marčenego.²⁰ Po pravu »vicinantie«, ki ga poznamo iz raznih

¹⁷ C. de Franceschi, o. d. 53

¹⁸ Prim. Monum. histor. jurid. Slav. merid. VI. 18, 22; listina 1405, 28. okt. drž. arh. na Dunaju.

¹⁹ N. Žic, Iz latinskog statuta grada Labina u Istri, Mjesečnik pravnčkog društva, Zagreb LXV (1939), 75 sl.; Kandler, Codice dipl. Istr. 1377, 20. okt. 1405, 12. jan. O podžupu prim. še Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik 1908—1922, 969.

²⁰ Kandler, Codice dipl. Istriano, 1405, 12. januar.

istrskih statutow,²¹ so si obljubili člani zveze vzajemno pomoč zoper istrskega mejnega grofa, ki bi kršil njihove svoboščine. Kmečke občine so se tudi zavezale, da bodo predlagale v bodoče vse spore, ki jih ne bi rešila krajevna sodišča, v dokončno odločitev buzetskemu mestnemu sodišču kot prizivnemu oblastvu (»sedes major«). Tako je skušal iztrgati Buzet male kmečke občine iz fevdnih vezi, jih oprostiti zlasti podložniškega sodstva, s tem pa tudi navezati na lastno občino v sodnem, upravnem in gospodarskem pogledu.

Gibanje po osamosvojitvi je moglo prodreti v kvarnersko ozemlje iz primorskih mest zahodne Istre, pa tudi od vzhoda, kjer najdemo v 13. stoletju v Vinodolu 9 podeželskih občin in na otoku Krku 4.²² Najstarejši vir, ki prikazuje občinski ustroj Kastva in Veprinca, je žal šele iz srede 14. stoletja. V diplomatarju goriških grofov se je ohranil prepis dveh listin od 24. septembra 1351, ki sta bili doslej neznani.²³ Rudolf Devinski je postal tedaj vazal goriških grofov. Da bi bolje držal dano fevdno obljubo zvestobe, so zahtevali goriški grofi poroštvo kastavske in veprinške občine. Pri tem važnem poslu so zastopali kastavsko občino župan Volkan, župnik (plován), čigar ime ni navedeno, dalje neki Qualecz, najbrž satnik in srenja, veprinško pa župan Nedel, Crazzon Wodopia, satnik (= sodin, »scheph«)²⁴ ter srenja. Listini sta pečatili obe občini s svojimi pečati. Občinska organizacija je bila v obeh krajih gotovo nekoliko starejšega izvora; morda je nastala že v 13. stoletju.

Vsaka občina Kastavščine je imela torej središče celokupnega življenja v kraju, ki je nastal v okrilju gradu (kastela). Tu je bil sedež vseh organov občine, ki je bila upravna in sodna enota. Funkcije je vršila občina po svojih organih. Najvišji organ je bila srenja, t. j. zbor vseh polnopravnih članov občine. Kakor

²¹ Prim. motovunski statut; L. Morteani, *Storia di Montona*, *Archeografo Triestino* N. S. XVIII (1892), 340 sl.

²² Prim. Wl. Namysłowski, *Das Gerichtswesen nach den in kroatischer Sprache verfassten Rechtsdenkmälern des kroatischen Küstengebiets*, *Przewodnik Historyczno-prawny* II (1931), 150 sl.

²³ V rokopisu W 594, 75', 76/76' drž. arh. na Dunaju. Na te in mnoge druge listine drž. arhiva na Dunaju me je opozoril vseuč. profesor dr. M. Kos, za kar mu izrekam tudi tem potom iskreno zahvalo.

²⁴ Prim. o tem, da odgovarja scheph = sodin = satnik, J. Kelemina, *Staroslovenske pravde*, GMS XVI (1935), 41, op. 30.

so sodelovali l. 1288. v Vinodolu župniki in satniki kot zastopniki občin pri sestavljanju »zakona« in kakor so vršili »plovani« v občinah na Krku važne javne posle, tako najdemo v Kastvu in Veprincu župnika in satnika ob omenjenem dogovoru z goriškimi grofi. Najvažnejši funkcionar pa je bil v občinah Kastavščine župan, dočim v Vinodolu in na Krku že v 13. stoletju ni več sledu o županih; na njihovem mestu so bili tam že sodniki.²⁵

Ako zdaj premotrimo oblike ustroja slovanskih kmečkih občin v Istri, moremo ugotoviti dva tipa, nek prevladujoči tip: župan — podžup — srenja, in v kvarnerskem predelu: župan — satnik — župnik — srenja.

V Kastavščini se je vršila uprava in sodstvo po nekih pravnih predpisih, ki so zrasli deloma iz notranjega prepričanja prebivalcev, za katere naj bi veljali, deloma pa so bili dani od zemljiških gospodov ali njihovih namestnikov. V vsaki občini Kastavščine so se razvila v teku srednjega veka posebna pravila običajnega prava. Samo domnevati moremo, da so obravnavala odnošaje med podložniki in zemljiškimi gospodi, vsebovala nekatere predpise iz kazenskega prava, o dajatvah zemljiškemu gospodu in o upravi kmečkih občin. Kdaj so beležili v občinah Kastavščine prva taka pravna pravila, sicer ne vemo. Ni pa izključeno, da se je zgodilo to v Kastvu še v teku 14. stoletja, ako so imeli že svojega »kancelarja«. Malo kasneje l. 1418. nahajamo tam notarja in kancelarja nekega Bernarda, sina Henrika iz Regensburga.²⁶ Tudi Labinci so zapisali svoje statutarno pravo l. 1341.²⁷

III.

Nujen je postal zapis običajnega prava v občinah Kastavščine, ko so izumrli devinski gospodje ob koncu 14. stoletja in je pripadla bogata dediščina gospodom z Walseeja,²⁸ ki so

²⁵ Prim. Wl. Namyslowski, o. d.

²⁶ Fiume IX (1931), 145.

²⁷ C. de Franceschi, Statuta communis Albonae, Archeografo Triestino XXXII (1908), 133 sl.

²⁸ Doblinger, Die Herren von Walsee, Archiv f. österr. Geschichte 95. Bd. (1904), 283, 308, 317 sl., 333 sl., 392, 397, 402, 405; S. Gigante, Regesti e documenti relativi alle famiglie di Duino e di Walsee, Fiume XV/XVI (1937/38), 62 sl.

prejeli kmalu nato še pazinsko grofijo od avstrijskih vojvod v zastavo. Njihov namestnik za posestva na jugu je postal glavar v Devinu in na Krasu. Njemu je bil podrejen med drugimi tudi glavar v Kastvu. Pri važnejših poslih je sodeloval devinski glavar sam, tako l. 1395. pri razmejitvi pašnikov med Moščenicami in sosedno zemljiško gosposko na Kozljaku.²⁹ Iz dobe, ko so bili gospodje z Walseeja gospodarji Kastavščine, poznam sledeče kastavske glavarje: Volknerja Hoheneckerja (1423, 1428), Jerneja Misulija (1437—1442), Jerneja Matejeviča (1444—1445), Petra Bellija (1446—1450) in Henrika Geumana (1455—1458).³⁰

Krepko roko novih gospodarjev so občutile kmalu podložne občine. Pazinci so hoteli porabiti priliko, da bi razširili svoje mestne pravice. Da bi otresli jarem fevdnega gospoda, so pregnali pazinskega glavarja iz kastela. Toda gospod z Walseeja je zadušil upor s silo. Dal je zapreti oba sodnika (*»sudichen«*) in mestni svet. Ko so jih spustili 22. novembra 1409 iz ječe, so morali svečano obljubiti, da se ne bodo maščevali zaradi prestance kazni in da bodo odslej zvesto izpolnjevali dolžnosti do glavarja. Listino pa so morali pečatiti zastopniki sosednih občin Gračišča, Pičana, Barbana in Tinjana.³¹

Kmalu nato, okoli l. 1424., so dali sestaviti gospodje z Walseeja *u r b a r* svoje posesti ob Kvarneru. Varj so vpisali predpise o dajatvah in obveznostih podložnikov vseh treh občin Kastavščine.³² V ta namen so morali ugotoviti tudi pravne razmere, torej tudi pravila običajnega prava. Kastavski in veprin-

²⁹ 1395, 2. nov., Šurmin, *Acta croatica*, Mon. hist. jurid. Slav. merid. VI 101/2.

³⁰ 1423, 20. jul.; 1428, 29. april, drž. arh. na Dunaju; Kobler, o. d. I. 100, 261; Fest, *Fiume nel secolo XV.*, *Bulletino d. deputazione fiumana* III (1913) 19; S. Gigante, *Libri del Cancelliere I. Fiume* 1912, 255, 279; isti, *Libri del Cancelliere, Fiume IX* (1931), 20, 133, 144; isti, *Regesti e documenti relativi alle famiglie di Duino e di Walsee, Fiume XV/XVI* (1937/38), 105; *Notizenblatt d. Akad. d. W.*, Wien II. 326; *Atti e memorie* VII. 261.

³¹ Listina 1409, 22. nov. arhiv dv. komore na Dunaju.

³² Urbar iz nekako 1424 je omenil H. Pirchegger, o. d. 512. Prepisa pa ni več v muzejskem arhivu v Lincu, pač pa se nahaja izvirnik v grajskem arhivu v Nieder Walsee. Ta pa ni bil dostopen zaradi vojne. Zadovoljiti sem se moral z izpiski, ki jih je dal na razpolago arhiv. ravnatelj dr. Doblinger v Gradcu.

ški statut zatrjuje, da so potrdili »knezi« z Walseeja njihove »zakone«.³³

V smislu urbarja je prejemal kastavski glavar d o h o d k e v denarju in prirodninah. V Kastvu je imel na razpolago uradno hišo poleg cerkve sv. Trojice (1446 se zove »palatium domini nostri«).³⁴ Užival je nadalje vrt pod cerkvijo sv. Helene v Kastvu, senokoš »knezov dol« in njivo v Mišincu. Podložniki v vasi Brgud, ki je spadala pozneje pod gotneško graščino, so mu morali dobaviti vsako leto po en voz sena od kmetije.³⁵ Finančno upravo je vodil poseben oskrbnik (valpet, žrel, Amtmann), ki je prevzel vsako leto t. zv. denar od kontradi. Kastavska občina je plačala 100 mark, veprinška 21 mark 6 liber; za moščenisko ne poznamo zneska, ker niso ohranjeni starejši zapisi statuta.³⁶ Oskrbnik je pobiral tudi desetino od živine in pridelkov. Žito in vino je hranil v spodnjih prostorih kastavskega uradnega poslopja. Desetinsko vino so stočili v grajski taberni v Kastvu. Tudi v Veprincu in Moščenicah je imel valpet na razpolago manjša uradna poslopja, ki so imela spodaj kleti, zgoraj pa kašče za pridelke. Pozneje je prodajal valpet v veprinški občini oddano desetinsko žito in vino na tamošnjem trgu; za oddajo namenjene janjce pa so smeli podložniki odkupiti po določeni ceni.

Važen dohodek zemljiškega gospoda so bile s o d n e g l o b e. Glede razdelitve glob se niso mogli strinjati interesi občin z zahtevami gosposke. Kako so jih delili v začetku 15. stoletja in še prej, ne moremo ugotoviti. V reformiranem urbarju Kastavščine, ki ga je dal sestaviti deželni knez l. 1498., je določilo, da pripadejo v Kastvu globe preko 50 liber gosposki, nižje pa se delijo na dva enaka dela.³⁷ Enega je pobrala gosposka, drugega sodnika v Kastvu. V 16. stoletju se je nekoliko izpremenila razdelitev glob: male pod 25 liber sta dobila sodnika, srednje od 25 do 50 liber so delili med državno blagajno in

³³ Jasinski, Zakoni grada Veprinca, ZZR V (1926), 257; isti, Kada i na koji način je bio sastavljen kastavski statut, ZZR III (1924), 127 sl.

³⁴ Fiume IX (1931), 144.

³⁵ Gl. čl. 59—62 kastavskega statuta.

³⁶ Gl. čl. 1 kastav. in čl. 32, 33, 42 veprin. statuta.

³⁷ Urbar ni ohranjen, le izpis o razdelitvi sodnih glob od 1534, 12. sept. pri spisih o sporu med Pavlom Zadrskim (de Zara) in bratoma Barbo za gozdove ob Rečini, v gubernijskem arhivu, drž. arhiv, Ljubljana. Odslej citiram ta fascikel: spor Barbo: Zadrski.

sodnika na polovico, vse višje pa so šle v državno blagajno.³⁸ Čl. 5 veprinskega statuta je predpisal, da pripadajo male globe pod 8 liber občini, srednje od 8 do 50 liber so delili na tri enake dele. Eno tretjino je prejela gosposka, drugo župan in tretjo tožitelj. Višje globe je pobrala gosposka.³⁹ Urbar iz l. 1498. pa je znižal mejo od 50 na 40 liber. Ker ne omenja moščeniški statut delitve glob, poznamo le določbe iz reformiranega urbarja: do 40 liber je prejemala polovico glob občina, vse višje pa gosposka. Dohodke iz sodnih glob naj bi porabljala občina za vzdrževanje uradnih oseb, ki pridejo po službenem poslu v Moščenice.

Razvoj vseh treh glavnih krajev v Kastavščini ni bil enak. Kot tržišče in sedež gosposke je prehitel Kastav ostala dva. Oporoka Hugona Devinskega iz l. 1374. je imenovala Kastav grad (»veste«), Veprinac in Moščenice pa kastela (»chastell«).⁴⁰ Sredi 15. stoletja pa najdemo za Kastav že naziv mesto (»statt«), dočim sta ostala kraja še vedno kastela.⁴¹ Točno se torej ne da ugotoviti, kdaj je dosegel Kastav pravni značaj mesta. Najbrž se je izvršila ob istem času, t. j. v prvi polovici 15. stoletja še neka bistvena izprememba v občinskem ustroju. Kastavci so pričeli voliti poleg župana še enega sodnika. Vzgladu sta sledila najbrž še v 15. stoletju Veprinac in Moščenice. Dalje je postal za redno upravo pomemben organ občinski svet, ki je bil sestavljen iz starih, uglednih občanarjev, zlasti bivših županov in sodnikov. Ako ni bilo število članov občinskega sveta polno, so izvolili svetovalci sami nove dosmrtnne člane, običajno zopet iz vrst bivših županov in sodnikov. Poleg župana in sodnika je vršil še nadalje važne funkcije satnik, ki je bil prvotno najbrž županov pomočnik v vojaških in sodnih zadevah.⁴² Pozneje je

³⁸ Dostavek k čl. 3 kastav. stat. iz l. 1569.

³⁹ Jasinski, Zakoni grada Veprinca, ZZR V. 277 sl., čl. 5.

⁴⁰ 1374, 24. junija, drž. arhiv na Dunaju; S. Gigante, o. d. Fiume XV/XVI (1937/8), 49/50 ni točen regist.

⁴¹ 1464, 24. junija, drž. arh. na Dunaju. A. Depoli, I primi decenni della dominazione absburgica a Fiume, Fiume I (1923), 4; nazivi pa niso stalni. L. 1430. se imenujejo v urbarju puljskega škofa vsi trije kraji »castra«; gl. A. Gnirs, Die Noten des Bischofs Dominicus de Luschi über die Lehenspflicht d. Herren von Walsee-Enns f. d. Poleser Lehen am Quarnero, Jb. d. Staatsrealschule Pola 1910, 25.

⁴² O satniku prim. Mažuranić, o. d. 1288/9.

opravljaj predvsem varnostno službo, vročeval tožbe in pozive k sodišču ter opravljaj izvršbe. Za poljsko policijo je bil nižji organ, ki se je imenoval v Kastvu dvornik;⁴³ enako ime je imel občinski funkcionar v Vinodolu, Senju in na Krku. V Moščenicah in v Veprincu je opravljaj enake posle komunščak. Enako ime pa najdemo zopet v sosednih občinah v Boljunu, Beršcu in Lovranu.⁴⁴ Tako je ohranil Kastav tudi v nazivu dvornika znake kvarnerskega tipa občinskega ustroja. Poslujočega župana, sodnika in satnika je izbirala za leto dni, najbrž v vseh treh občinah, še vedno srenja s svetom in župnikom vred.⁴⁵ Volitve so se vršile pozneje v Veprincu na sv. Tri kralje, v Moščenicah na svečnico.⁴⁶

Ustroj sodišč sega v svojih osnovah daleč nazaj v starejšo dobo, iz katere nimamo virov. Urbar gospodov z Walseeja, nekako iz l. 1424., omenja v vseh treh krajih županska sodišča za nižje sodstvo. V prvotnejši obliki so se ohranila najbrž dlje časa v Moščenicah in Veprincu. Župansko sodišče je vodil poslujoči župan. Poleg sodnika so bili prisedniki nekateri uglednejši člani, bivši župani in sodniki.⁴⁷ Po svojem sestavu se torej ni razlikoval občinski svet od županskega sodišča. V sodne knjige so vpisali odločbe različnega značaja, pa tudi pravne predpise, ki naj bi veljali vobče. O tem priča zapis moščenškega statuta iz l. 1627., ki so ga napravili le na podlagi takega gradiva v starejših sodnih knjigah. Zato pa zapis moščenškega statuta ne more biti enakovreden kastavskemu in veprinškemu.

Mnogo strožji so bili predpisi za sestavitev t. zv. pravde, višjega sodišča, ki mu je predsedoval kastavski glavar. »Stol« je moral biti »pun«, t. j. predpisana je bila navzočnost določenega števila prisednikov. Ako ni bilo doma na razpolago dovolj primernih oseb, so naprošali manjkajoče iz ostalih dveh občin Kastavščine, n. pr. Veprinci iz Kastva in Moščenic oziroma

⁴³ S. Gigante, *Libri del Cancelliere I.* 204; Mažuranić, o. d. 295 sl.

⁴⁴ R. Strohal, *Mjesto Boljun u Istri* koncem 16. i početkom 17. vijeka, *Zbornik za nar. život XXIII* (1918), 224 sl.; Mažuranić, o. d. 521/2.

⁴⁵ Kadlec, o. d. 22 sl.; čl. 41 kastav., čl. 34, 35 veprinškega statuta.

⁴⁶ Prim. statute.

⁴⁷ Prim. Pirchegger, o. d. 512 sl.; ni pa pravilno, da je imel Kastav še l. 1526. samo nižje sodišče, ki ga je vodil župan; gl. čl. 39. veprin. stat. O županskih sodiščih v Istri prim. še S. Vilfan, *Valvasorjevo poročilo o županskih sodiščih*, GMS XXIV (1943), 84.

obratno. Trikrat na leto so se vršile ob stalnih rokih v vsaki občini redne ali uročne pravde.⁴⁸ Navadno je bilo to ob cerkvenih prošenjih, s katerimi so bili zvezani letni sejmi. Tako se je sestala pravda v Kastvu o mesopustu (februarja), o sv. Heleni (maja), ker je bila tamošnja cerkev posvečena tej svetnici,⁴⁹ in o sv. Mihaelu (septembra), ko je bil zopet letni semenj.⁵⁰ Sodišče se je zbralo običajno v kastavskem uradnem pošlopju, ki je služilo tudi kot sodna hiša.⁵¹ V Veprincu se je sestala pravda navadno pod občinsko lopo pri cerkvi sv. Ane,⁵² v Moščenicah pa navadno pri lopi izven obzidja.⁵³ Na uročnih pravedah so obravnavali apelacije zoper sodbe županskih sodišč in hujša kazniva dejanja. Poleg uročnih praved so bile še izredne ali zapovedane, ki jih je določil glavar na prošnjo občin ali sam. Potreba zanje se je pokazala zlasti tedaj, ako so se pripetili hujši delikti v okolišu.⁵⁴ Zaradi apelacij se niso vršile v Kastvu zapovedane pravde, marveč so jih odgodili do prihodnje uročne pravde.⁵⁵ Iz reških notarskih knjig izvemo, da je razsojal pritožbe zoper sodbe praved devinsko-kraški glavar kot namestnik gospodov z Walseeja, ki je vzel za prisednike glavarje z Reke, iz Gotneka in Prema, t. j. iz bližnjih posestev zemljiškega gospoda.⁵⁶

Opisano enotnost in istovrstnost sodišč v Kastavščini pa je začela ogroziti v drugi polovici 15. stoletja uvedba posebnih krvnih (deželских) sodišč. V Pazinu se omenja že v začetku 15. stoletja poseben deželski sodnik za okoliš Pazinske knežije.⁵⁷ Za Kastavščino je postalo vprašanje važno, odkar je podelil cesar Sigmund I. 1434. gospodom z Walseeja pravico

⁴⁸ Čl. 1 veprinškega, čl. 33 kastavskega statuta ter izjave Moščeničanov ob zaslišanju 1569, 3. jun. v sporu Barbo: Zadrski.

⁴⁹ Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain* 1689, XI. 52.

⁵⁰ Čl. 3, 32, 33 kastav. statuta.

⁵¹ HK 1584—XII.—52, dež. arh. v Gradcu, oddelek Hofkammer.

⁵² R. Strohal, Veprinac u XVI. vijeku, *Zbornik za narodni život XXVII* (1929), 145.

⁵³ C. de Franceschi, *I castelli della Val d'Arsa* 229; Kadlec, o. d., 42, 49.

⁵⁴ Čl. 2 veprinškega statuta.

⁵⁵ Čl. 32 kastavskega statuta.

⁵⁶ Kobler, o. d. I. 265, III. 246, 248.

⁵⁷ 1423, 20. jul. drž. arh. na Dunaju.

krvnega sodstva, kar jim je potrdil l. 1450. cesar Friderik III.⁵⁸ To je veljalo tudi za Kastavščino. Vsled tega je moglo prevzeti višje sodišče v Kastvu pod predsedstvom glavarja krvno sodstvo za vso Kastavščino. Ostali dve občini sta bili s tem oškodovani v višjem sodstvu. Posledice pa so se pokazale šele po letu 1465., ko je prepustil Volbenk V. z Walseeja Kastavščino cesarju Frideriku III.⁵⁹

IV.

Kastavščina je postala deželno knežja posest. Vsaka občina je tvorila odslej nekaj časa poseben urad z oskrbnikom na čelu, ki je bil podrejen kranjskemu vicedomu.⁶⁰ Friderik III. pa ni obdržal te posesti dlje časa v lastni upravi, marveč jo je prepustil že l. 1468. Jakobu Raunacherju za letno plačilo 250 ogrskih dukatov v zlatu.⁶¹ Po njegovi smrti je zastavil cesar l. 1478. Kastavščino tržaškemu glavarju Nikolaju Ravbarju, ki jo je obdržal do smrti.⁶² Nato jo je prejel l. 1482. njegov brat Gašper Ravbar, ki je imel že reško glavarstvo od l. 1472.⁶³ Odslej Kastavščina ni imela več lastnih glavarjev. Podredili so jo reškemu glavarju, ki je pošiljal semkaj svojega podglavarja. Ravbar je združil v svojih rokah poleg reško-kastavskega še tržaško, devinsko in postojnsko glavarstvo.⁶⁴ Beneška republika, ki ji je bil na poti, je trdila, da ne bo prej miru v Istri, dokler ga ne odstranijo.⁶⁵ Zato se je moral umakniti. Jeseni l. 1494. je prejel reško-kastavsko glavarstvo Janž Turn.⁶⁶ Kastavski in mo-

⁵⁸ 1434, 20. okt., 1450, 22. apr. drž. arh. na Dunaju; Doblinger, o. d. 442, 457, 515.

⁵⁹ 1465, 1. sept.; Doblinger, o. d. 477, 482.

⁶⁰ 1468 s. d. rokopis B 528, 15, drž. arh. na Dunaju: Larentz Yppogleichnigk, Amtman zu Kestaw, Yban Wenkowitz, Amtman zu Vepernitz, Wennko zu Moschenitz.

⁶¹ Benussi, II feudo 124, op. 5; B 528, 6 drž. arh. na Dunaju.

⁶² B 53, 119 drž. arh. na Dunaju (= Chmel, Notizenblatt II. 120); 1478, 9. jan., 10. jan. (= Chmel, Archiv f. österr. Gesch. II. 1849, 111 95, 113 št. 102); Benussi, o. d. 124 op. 5; Kobler, o. d. III. 29, 252.

⁶³ 1472, 29. sept. Kobler, o. d. III. 29, 251 sl.

⁶⁴ MHK 1862, 55; Kobler, o. d. III. 29; B 53, 194, drž. arh. na Dunaju (= Archiv f. österr. Gesch. II. 119 sl. št. 121), Gedenkbuch 3 a, 22, arh. dv. komore na Dunaju.

⁶⁵ Gedenkbuch 3 a, 181.

⁶⁶ Kobler, o. d. II. 132, III. 253.

ščeniški statut ga poznata pod imenom Ivan oziroma Anž Farturnar.⁶⁷ Decembra 1499 je ponovno obljubil cesarju zvesto službo v upravi reškega glavarstva, ki mu je bilo vnovič podeljeno.⁶⁸ L. 1507. je bil imenovan za glavarja na Reki Janž, sin Gašperja Ravbarja, ki se je pa moral naslednje leto umakniti, ko so zasedli Benečani tudi Kastavščino.⁶⁹ Po končanih beneških vojnah se je vrnil Ravbar na svoje službeno mesto, ki ga je obdržal do l. 1519. L. 1521. je postavil Karel V. Janža Apfaltrerja, ki se je bil odlikoval v bojih z Benečani.⁷⁰ V Kastvu sta ga zastopala Bernardin Nikolič (1525) in Andrej Giacomini (1526).⁷¹ Po bitki pri Mohaču l. 1526. je skušal Ferdinand I. pridobiti Krištofa Frankopana in mladega despota, sira Ferdinanda Frankopana ter Marije Brankovičeve in jima je obljubil odstopiti Postojno, Prem, Podgrad, Završnik, Pazin, Gotnek in tudi Kastavščino v dedno posest, ako dosežeta, da ga izvolijo ogrski stanovi soglasno za kralja. Toda Krištof Frankopan se je odločil za Ivana Zapoljo.⁷² Zato je imenoval vladar l. 1528. Nikolaja Jurišiča, vrhovnega poveljnika na Hrvatskem, za glavarja na Reki z letno plačo 400 gold.⁷³ Zaradi stalnih bojov s Turki Jurišič ni mogel vršiti svoje službe; prepustil jo je l. 1533. Jeronimu Zadrskemu (de Zara), ki se je ravno vrnil z uspešnega poslanstva na turškem dvoru v Carigradu. Kmalu nato je postal Jeronim še cesarski gozdni nadzornik za Goriško, Kras in Istro ter poveljnik brodovja zoper Turke.⁷⁴ L. 1531. pa je zastavil Ferdinand I. kastavski urad, ki sta mu bila tedaj že inkorporirana veprinski in moščeniški urad, Gašperju Ričanu, stotniku in

⁶⁷ Čl. 30 kastav. stat.; pri l. 1510 moščen. stat.; Kadlec, o. d. 36.

⁶⁸ 1499, 2. dec., Kobler, o. d. III. 253/4.

⁶⁹ Kobler, o. d. II. 132, III. 68 sl., 254; Fiume I (1923) 86.

⁷⁰ Kobler, o. d. III. 257.

⁷¹ V moščen. stat. pod l. 1525; Kobler, o. d. I. 261, III. 258.

⁷² 1526, 10. nov. Gedenkbuch 25, 306 arhiv dv. komore na Dunaju; Fr. Komatar, Die Theilnahme Hans Katzianers bei der Wahl Ferdinands I. von Österreich zum Könige von Kroatien, MMK XII (1899), 142 sl.

⁷³ Kobler, o. d. II. 133, III. 259.

⁷⁴ HK 384 R (W 707) [1530—1533], 45', 49, 50, 68'—69, 150, 154, 257—257', 263'—264, 264', 289'—290, dež. arh. v Gradcu; S. Rutar, Slov. dežele in ustanovitve voj. krajine za Ferdinanda I., Spomenik o 600letnici začetka habsb. vlade na Slov., Lj. 1883, 226; Kobler, o. d. II. 133; S. Depoli, Su Girolamo de Zara capitano di Fiume, 1534—1540, Bulletino I. (1910), 157; St. Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko, GMS XXIV (1943), 55.

upravitelju graščine Gotnek za letnih 450 gold.⁷⁵ S tem je nastopil za Kastavščino nov, izreden položaj, ker vladar ni ločil istočasno Kastavščine od reškega glavarstva.

V dobi Maksimilijana I. prično prvi poskusi spraviti deželno-knežjo posest v boljši red in zagotoviti večji donos na številnih državnih posestvih. Tudi na Kranjskem in v Istri so odšle komisije, da sestavijo v smislu navodil točnejše urbarje zastavljenih uradov in gosposk. O tem pričajo t. zv. reformirani urbarji iz l. 1498., ki so ohrajeni le deloma, n. pr. za kriški urad pri Kranju, za Pazinsko knežijo; iz urbarja kastavskega urada poznamo samo izpisek o razdelitvi sodnih glob, ki ga objavljam v prilogah.⁷⁶ Ker torej urbar ni ohranjen, ne morem odgovoriti na važna vprašanja, v koliko se je spremenil v tej dobi položaj podložnikov in ali je dalo sestavljanje urbarja morda pobudo za zapis statutow Kastavščine. Zanimivo je vsekakor, da je veprinški svet dal kmalu nato l. 1501. nalog občinskemu pisarju zapisati stare »zakone«, da bodo vedno v pismeni obliki na razpolago.⁷⁷

Okoliša veprinške in moščeniske občine se nista bistveno spremenila v obravnavanem razdobju. L. 1486. so ponovno določili mejo med Moščenicami in Lovranom.⁷⁸ L. 1495. so razsodili spor zaradi paše in lesa na Učki med Veprincem in Vranjo. Mejna znamenja so napravili ob črti, ki je potekala od cerkvice sv. Petra v Poklonu po vrhovih Učke.⁷⁹ Pri omenjeni kapelici je bila trojna meja med veprinško, vranjsko in lovransko občino. Tu je bilo vsako leto cerkveno prošenje z živahnim sejmom, ki ga omenja veprinški statut zaradi sodstva ob tej priliki.⁸⁰ Na podlagi listine, ki je bila sestavljena ob razmejitvi l. 1495., so obnovili in potrdili l. 1531. zaradi ponovnih preprirov staro mejo med Veprincem, Vranjo in Brestom.⁸¹ Kastavska občina pa je povečala svoje območje na vzhodu. Med leti 1478.

⁷⁵ 1531, 10. jun. drž. arh. na Dunaju; Kobler, o. d. III. 260.

⁷⁶ Urbar kriškega urada v deželnem arhivu v Inomostu, Pazinske knežije v deželnem arhivu v Poreču; izpisek iz kastavskega urbarja pri sporu Barbo : Zadrski.

⁷⁷ Jasinski, Zakoni grada Veprinca, ZZR V (1926), 257.

⁷⁸ C. de Franceschi, o. d. 184; Atti e memorie XV. 214.

⁷⁹ C. de Franceschi, o. d. 80; Kobler, o. d. I. 287.

⁸⁰ Čl. 4 veprinškega statuta; Jasinski, o. d. 277.

⁸¹ C. de Franceschi, o. d. 80 sl.; Kobler, o. d. I. 262, 279; Atti e memorie XIV (1898), 352 sl.

in 1482. je ločil cesar Friderik III. t. zv. Podbreg od reškega ozemlja in ga dal kastavskemu glavarju Ravbarju v zakup.⁸² Podbreg je bil ozek pas, ki je segal od Grohova na severu preko Skurinje do morja na jugu. Čeprav so bili po letu 1482. reški glavarji obenem tudi glavarji Kastva, je ostal Podbreg pri kastavskem uradu, ker so imeli najbrž od tega več koristi. Ozemlje je prišlo v ožje stike z okolišem Kastva in kmalu je začela vršiti kastavska občina upravna in sodna opravila tudi na tem ozemlju. To pa je povzročilo težke in dolgotrajne spore z Reko. Le glede cerkvene uprave je ostalo po starem. Reški kapitelj je vršil še nadalje dušnopastirska opravila v Podbregu in prejemal od tamošnjih prebivalcev četrtno desetino od živine in pridelkov.

V Veprincu in Moščenicah je ostal občinski stroj, kakor smo ga ugotovili v prejšnjem razdobju. V Kastvu pa so prenehali v drugi polovici 15. stoletja voliti po starem običaju župana. Po vzoru primorskih mest sta stala odslej na čelu uprave in sodstva dva mestna sodnika. V virih se omenjajo prvič l. 1468. »iudices, consules (= svetovalci), cives castri Castua«,⁸³ l. 1475. pa dva sodnika »comitatus Castue« (= sodnega okoliša Kastva).⁸⁴ Ker so bili Kastavci dlje časa pod oblastjo reških glavarjev, so prevzeli tudi oni način volitev sodnikov, ki se je bil tedaj uveljavil na Reki. Tam so se pritoževali meščani ponovno, da jim ne dovoli glavar voliti člane mestnega sveta po starem običaju, marveč jih postavlja sam.⁸⁵ Enako so trdili v pritožbi vladarju, da jim glavar ne dopušča izbrati mestnih sodnikov po starem običaju, marveč jih imenuje sam. Dalje jim baje ni dopustil, da bi sami sklicevali srenjo (zbor meščanov, »Gemain«).⁸⁶ Podobne pritožbe so izhajale od Kastavcev; zaradi tega je pozval Maksimilijan I. l. 1493. reškega glavarja, naj ne krši njihovih svoboščin.⁸⁷ Spor je končal na Reki

⁸² A. Depoli, I primi decenni della dominazione asburgica, Fiume I (1923) 9; V. Sablich, Il distretto fiumano nel secolo XVI., *Buletino V* (1921), 9 sl.; Kobler, o. d. II. 30.

⁸³ B 528, 16/16', drž. arh. na Dunaju.

⁸⁴ Kandler, *Codice diplomatico Istriano* 1475, 2. dec.; Werunsky, *Österr. Reichs- und Rechtsgeschichte* 1908, 442.

⁸⁵ Kopijalna knjiga Sign. 43 (prej D 70), 490', 491/491' arh. dv. komore na Dunaju.

⁸⁶ Sign. 43 (prej D 70), 489', 594'—595.

⁸⁷ Kobler, o. d. I. 266.

s kompromisom, ki je prišel l. 1527. v osnutek reških statutow in bil l. 1530. odobren od vladarja.⁸⁸ Enega sodnika je izbral odslej vsako leto reški glavar v imenu deželnega kneza. To je bil *judex capitanealis*. Drugega je volil mestni svet s srenjo; to je bil *judex populi*. Enak način so prevzeli Kastavci, kakor je razvidno iz kastavskega statuta, ki je bil zapisan v 16. stoletju. Volitve so se vršile dne 7. decembra, na dan sv. Ambroža. Glavar je izbral v navzočnosti srenje primerno osebo iz mestnega sveta za »svojega« sodnika (*judex capitanealis*). Nato je izvolil mestni svet s srenjo in župnikom vred drugega sodnika iz mestnega sveta za občino (*judex populi*). Isti volivci so izbrali nadalje iz srenje še satnika.⁸⁹

V višjem sodstvu so se pokazali vplivi deželskega sodišča. Kastavska pravda, ki ji je predsedoval glavar ali njegov namestnik in ki so jo tvorili oba sodnika ter določeno število prisednikov, je vršila tudi krvno sodstvo na vsem ozemlju Kastavščine. Zločinca, ki so ga zalotili pri dejanju ali ujeli pozneje, so vtaknili v mestne zapore, ki jih omenja prvič 31. člen kastavskega statuta iz dobe glavarja Janža Turna. Satnik je skrbel za stražo pri mestnih zaporih. Na smrt obsojenega so spremili stražniki do vislic, ki so jih postavili izven mesta.⁹⁰ Ako so izvajali deželsko sodstvo v smislu predpisov, so morali izročati tudi Veprinci in Moščeničani iz svojih nižjesodnih okolišev vse one zločince, za katere je bilo pristojno kastavsko deželsko sodišče.⁹¹ S tem bi pa priznali, da je njihovo sodišče nižje in da so podrejeni krvnemu sodišču v Kastvu. Zato so se borili Veprinci v 16. stoletju zoper takšno prikrajšanje svojih starih sodnih pravic. Stremljenje po stari enakosti sodišč je lepo izrazil 39. člen veprinškega statuta, da imajo Veprinci svojo pravdo in da niso nikdar hodili na pravdo v Kastav.⁹² Zato so se branili Veprinci in Moščeničani izročati zločince Kastavcem, ki so zahtevali celo, da se mora udeležiti sodne razprave v

⁸⁸ Kobler, o. d. II. 144 sl.; S. Gigante, Statuti concessi al comune di Fiume da Ferdinando I. nel 1530, Fiume 1910 in A. Fest, Fiume in difesa della sua autonomia al principio del secolo 17. Budapest 1933, nisem imel na razpolago.

⁸⁹ Dostavek k čl. 3 kastav. stat. iz l. 1569.

⁹⁰ Gl. čl. 31, 39, 43 kastav. statuta.

⁹¹ Gl. čl. 48 kastav. statuta.

⁹² Jasinski, o. d. 288 sl.; čl. 39.

Kastvu tudi pristojni župan Veprinca oziroma Moščenic kot prisednik. Kljub temu je izgubljalo domače staro župansko sodišče v Veprincu na pomenu, ker so začeli ljudje tožiti naravnost pri reškem glavarju.⁹³ Zato so sklenili Veprinci 16. januarja 1500, da se smejo tožbe vlagati le pri domačem sodišču. Kot čl. 40 so dostavili v svoj statut, da mora soditi župan s svetovalci do 50 liber brez glavarja.⁹⁴

V.

Po l. 1531. je imela Kastavščina dva gospodarja. Reški glavar Jeronim Zadrski je vršil ono upravno in sodno oblast, ki so jo imeli doslej njegovi predhodniki, odkar so bili obenem tudi kastavski glavarji. Pri tem mu je pomagal podglavar Ivan Ričan, ki ga omenja moščeniški statut v tej funkciji že od l. 1528. dalje.⁹⁵ Istočasno pa je užival dohodke iz kastavskega urada kot zastavni upnik Gašper Ričan, ki je postal l. 1540. polkovnik ces. pehote na Ogrskem.⁹⁶ Ko je umrl Jeronim Zadrski naslednje leto, je prepustil Ferdinand I. tudi reško glavarstvo Gašperju Ričanu. Hkrati mu je zastavil Kastavščino do smrti.⁹⁷ Od letne zakupnine 450 gold. je smel obdržati 200 gold. za svojo plačo, 250 gold. pa plačati kot deželno naklado v vicedomski urad. Vsoto, za katero mu je bil zastavljen kastavski urad, so zvišali od leta do leta. L. 1540. so mu nakazali nanj znesek 550 gold.⁹⁸ L. 1542. je znašala zastavna vsota že 1920 gold. 39 kr. 3 pfg. L. 1546. mu je podaril vladar za zvesto službovanje 4000 gold., ki so jih zopet prišteli k omenjeni vsoti.⁹⁹ Po smrti Ričana je postal Jakob Raunacher reški glavar.¹⁰⁰ Nedoletna Ričanova hči je uživala dohodke iz zastavljenega kastavskega urada še do l. 1556. Tedaj je dovolil vladar Ivanu Lenkoviču, poveljniku Vojne krajine, ki je bil tudi nekaj časa reški glavar,

⁹³ Jasinski, o. d. 255.

⁹⁴ Jasinski, o. d. 289.

⁹⁵ Kobler, o. d. I. 261; Kadlec, o. d. 38.

⁹⁶ Exempt Bücher 1540—1545, 61'—62, dež. arh. v Gradcu.

⁹⁷ MHK 1865, 21 (1542, 10. jul.); Kobler, o. d. III. 262; W 707, 213' drž. arh. na Dunaju; IÖ Herrschaftsakten fasc. 18.360, arhiv. dv. kom. na Dunaju.

⁹⁸ MHK 1865, 21.

⁹⁹ HK Sign 384 R (W 707) 165', dež. arh. v Gradcu.

¹⁰⁰ Kadlec, o. d. 39 sl.

da odkupi od nje zastavljeni urad. Takrat je znašala zastavna vsota že 7920 gold. 39 kr. 3 pfg.¹⁰¹ Naslednje leto mu je odobril Ferdinand I. za velike zasluge v boju zoper Turke 2000 gold., ki so jih zopet dodali k zastavni vsoti. Obenem je dovolil, da ostane kastavski urad rodu Lenkovičev še 15 let po njegovi smrti.¹⁰² Glavarji Reke so se menjavali hitreje. L. 1558. se omenja že Franc Barbo s Kozljaka.¹⁰³ Ker je potreboval Lenkovič denarja, sta mu izplačala brata Franc in Jurij Barbo zastavno vsoto, ki je bila zapisana na kastavskem uradu. S tem sta prejela one pravice, ki jih je imel dotlej Lenkovič. Tudi zastavna doba za nje je veljala do 15. leta po smrti Ivana Lenkoviča.¹⁰⁴ Franc Barbo je obdržal reško glavarstvo le do l. 1566. Tedaj je bil postavljen za glavarja na Reki Pavel, sin Jeronima Zadrškega. V njegovi upravnici dobi, ki je trajala do l. 1573., je prišlo do hudega spora med bratoma Barbo in Pavlom Zadrskim, ki je hotel izkoriščati gozdove pri izviru Rečine v gotneški graščini ter plaviti les po vodi do morja.¹⁰⁵ O tem sporu sem našel v drž. arhivu v Ljubljani obsežen fascikel bivšega gubernijskega arhiva, kar mi je dalo pobudo za pričujočo razpravo. Ta »konvolut« ima zunaj opombo, da so ga našli 20. decembra 1818 na spodnjih gubernijskih policah.

Glavarja Pavla Zadrškega, ki je bil tudi pri Rečanih močno osovražen, je moral nadvojvoda Karel razrešiti službe.¹⁰⁶ Sledil mu je l. 1574. Leonard Attems, ki je postal l. 1583. še upravitelj goriškega glavarstva in se zaradi tega ni mogel dosti ukvarjati s posli reškega glavarstva.¹⁰⁷

Čeprav še ni potekla zastavna doba bratoma Barbo, se je vendar notranjeavstrijska komora v Gradcu kmalu zanimala, ali bi se dalo dobiti večje posojilo na podlagi dohodkov iz kastavskega urada. Janž Kisl je trdil, da znašajo letni dohodki iz ome-

¹⁰¹ IÖ Herrschaftsakten fasc. 18.375, arh. dv. kom. na Dunaju; 1555, 7. febr. spor Barbo: Zadrski.

¹⁰² HK Sign 384 R (W 707) 1556/7, 360'—361, 368', dež. arh. v Gradcu.

¹⁰³ Kobler, o. d. I. 261; Benussi, Il feudo 124 op. 5.

¹⁰⁴ Kobler, o. d. II. 133; 1560, 1. marca, spor Barbo: Zadrski.

¹⁰⁵ A. Tamaro, Episodi di storia fiumana, Fiume XI/XII (1933/34) 4 sl.; 1568, 1. sept.; 1569, 22. jan., 22. apr., 7. jun.; 1570, 13. sept., 25. okt., 30. okt. spor Barbo: Zadrski.

¹⁰⁶ Kobler, o. d. II. 128 sl.

¹⁰⁷ Kobler, o. d. I. 261, II. 134; A. Tamaro, o. d. 8; HK 1588—XI—10 dež. arh. v Gradcu.

njenega urada nekako 2000 gold. in da bi bilo mogoče najmanj podvojiti zastavno vsoto, ako ne bi oviral reški glavar imetnika Kastavščine v užitku dohodkov. Zdaj se je pričel zanimati za posel dvorni kancelar nadvojvode Karla dr. Volbenk Schranz. Poravnal je terjatev bratov Barbo v znesku 9920 gold. 39 kr. 3 pfg. in plačal 5000 gold. v državno blagajno. Kot nagrado za zvesto službovanje mu je podaril deželni knez znesek 5079 gold. 20 kr. 1 pfg. Tako je prevzel dr. Schranz l. 1582. kastavski urad za skupno zastavno vsoto 20.000 gold. Obenem je odredil nadvojvoda Karel, da gre Schranzu tudi »jurisdikcija in glavarstvo« v kastavskem uradu. S patentom od 29. oktobra 1583 se je ločila Kastavščina od reškega glavarstva in je bilo nekdanje kastavsko glavarstvo vzpostavljeno.¹⁰⁸

O k o l i š i občin Kastavščine so ostali v teku 16. stoletja bistveno neizpremenjeni. Rečani so se sicer trudili, da bi pridobili Podbreg nazaj. L. 1554 so odločili deželnoknežji komisarji mejni spor Kastavcem v prid. Vsekati so dali znamenja v kamne ob črti, ki je potekala nekako od grobniškega mostu pri Grohovu, preko vrha gore Lubanj, mimo Skurinja in Plas do morske obale.¹⁰⁹

Z a k r a j e v Kastavščini uporabljajo viri te dobe razne nazive. Kastav, ki je štel po trditvi priorja reških avguštincev l. 1584. okoli 500 prebivalcev, je bil mestece (»gemeines Stättl«).¹¹⁰ Veprinac in Moščenice sta bila manjša kraja; zato so uporabljali zanje starejši naziv kastela. V razmejitveni listini iz l. 1539. najdemo sicer »oppidum« Moščenice, kar bo pa pomenilo isto.¹¹¹ V spisih notranjeavstrijske vlade v Gradcu se imenujejo vsi trije nekaj kratov »kraji« (»Flecken«), kar pomeni male trge s pretežno kmečkim značajem.¹¹² Zaradi nerodovitnosti tal in goratosti ozemlja niso mogli pridelati dovolj žita za domače potrebe na

¹⁰⁸ Kobler, o. d. I. 259, III. 272 sl.; HK 1580—III—46; 1581—III—22; 1582—IX—41; 1582—XI—1; 1583—X—33, 1583—X—34, dež. arh. v Gradcu.

¹⁰⁹ Kobler, o. d. II. 29 sl.; V. Sablich, o. d. 9; HK 1590—III—27, dež. arh. v Gradcu.

¹¹⁰ S. Gigante, Gli Agostiniani del convento di S. Girolamo, *Bullettino* I (1910), 32 sl.

¹¹¹ C. de Franceschi, o. d. 225; Habel, *Mittelateinisches Glossar* 1931, 266.

¹¹² N. pr. 1569, 30. apr. spor Barbo: Zadrski; *Deutsches Rechtswörterbuch* 3, 568.

malih vrtovih in njivicah. Gojili so tudi vinsko trto, oljko in kostanj ter hodili drugam, zlasti na Kras in Pivko, zamenjavat posušeno grozdje, olje in kostanj za žito. Večji gospodarski pomen je imela živinoreja in od 16. stoletja dalje sekanje, obdelovanje in prodaja lesa.¹¹³

Prebivalci so bili pravno podložniki deželno knežje komorne posesti (»Urbarsholden«).¹¹⁴ Ko je želela sredi 16. stoletja notranjeavstrijska vlada ponovno urediti obdavčenje podložnikov na zastavljenih deželno knežjih uradih, da bi dosegla višji finančni donos, sta prejela tudi brata Barbo l. 1568. nalog, da »objezdita« v enem mesecu vse podložnike kastavskega urada. Dolžna sta bila opisati podrobno, koliko sveta (vrtov, njivic in senožeti) vsak uživa in koliko znašajo dosedanje davščine vsakega podložnika.¹¹⁵ Poročila, ki sta ga bila dolžna predložiti kranjskemu deželnemu vicedomu, ne poznam. Najbrž nista preveč hitela s sestavljanjem.

Ustroj občin se ni izpremenil bistveno v drugi polovici 16. stoletja. Določilo čl. 63 kastavskega statuta, ki ga je dal zapisati podglavar dr. Volbenka Schranza, ni pomenilo nič novega. Saj je imel tudi Veprinac enako število svetovalcev (10), le da je obdržal namesto 2 sodnikov še dalje župana in sodnika.¹¹⁶ Tudi sodišča so ostala bistveno neizpremenjena. Uročne pravde so se vršile v Kastvu vsake kvatre, torej štirikrat na leto, v Veprincu in Moščenicah pa trikrat na leto. Reški glavar ali njegov namestnik je sestavil zbor sodnikov po starem običaju (»die Rechten besetzen«); sodišče se je zbralo v uradni sobi sodne hiše v Kastvu pri cerkvi sv. Trojice. V Kastvu je sodilo tudi deželsko sodišče (»Halsgericht«) za vso Kastavščino, ki je razsojalo hujše kazenske stvari in obsodilo na smrt. Zoper sodbe pravn, ki jim je predsedoval glavar ali njegov namestnik, je šel priziv na deželnega vicedoma v Ljubljani, ki je vršil sodno oblast

¹¹³ HK 1586—III—23 dež. arh. v Gradcu; Valvasor, o. d. II. 291, XI. 49, 51, 380, 610; R. Strohal, Veprinac u XVI vijeku, Zb. za nar. život XXVII (1929) 140 sl.; isti, Moščenice, Zbornik za nar. život XXIX (1934), 153 sl.

¹¹⁴ 1568, 2. okt., spor Barbo: Zadrski.

¹¹⁵ ravnotam.

¹¹⁶ Čl. 63 kastav. statuta, Mon. hist. jur. Slav. merid. IV. 195.; R. Strohal, Sudovanje u Veprincu u 16. vjeku, Mjesečnik XXXVI (1910), 1039.

nad podložniki deželnoknežje komorne posesti.¹¹⁷ Le zoper sodbe deželskega sodišča je šla, kakor drugod, revizija na notranjeavstrijsko vladu v Gradcu. Ker niso priznavali reški glavarji kranjskega vicedoma kot svojo nadrejeno oblast, marveč trdili, da je Reka neposredno podsodna graški vladi, poudarja kastavski statut iz 16. stoletja dvakrat, da ni dovoljeno apelirati zoper sodbe pravn, ki jim je predsedoval glavar ali njegov namestnik, drugam kakor do vladarja ali njegove notranjeavstrijske vlade. Reški glavarji, ki so bili obenem kastavski glavarji, so želeli, da vlagajo apelacije zoper njihove sodbe le na omenjeno vladu. Na drugi strani pa so se tudi Kastavci prizadevali, da jim ostane odprta pravna pot do notranjeavstrijske vlade v Gradcu, čeprav so priznavali, da rešuje njihove spore z imetniki zastavljenega urada v prvi stopnji deželni vicedom.¹¹⁸

VI.

Od zastavitve l. 1531. so imeli prebivalci Kastavščine skoraj 50 let istočasno dve gosposki: imetnika zastavljenega urada in reškega glavarja. Oba sta zahtevala, da jih priznavajo, jim odrajujejo dajatve ter se pokoravajo. Morda je krepil ravno ta težak položaj samozavest, borbenost in odpor prebivalcev proti oblasti.

Razmerje med reškimi glavarji in imetniki zastavljenega urada je postalo sčasoma nevzdržno. Prva trenja so nastopila že za Gašperja Ričana, ki je terjal zase iz Kastavščine vse dohodke, ki jih je prejemal doslej deželni knez, torej ne le »denar od kontradi« in desetino, marveč tudi sodne globe. Potožil je računski komori dolnjeavstrijske vlade na Dunaju, da mu jemlje Jeronim Zadrski ta denar. Glavar je zatrjeval, da mu gredo ti dohodki iz sodstva, ki ga vrši. Saj je izrekalo globe sodišče pod njegovim predsedstvom. Komora je dala poiskati reformirani kastavski urbar iz l. 1498. in je poslala obema strankama prepis onih urbarskih določil, ki so obravnavale razdelitev glob. Na tej podlagi je moral prejemati vse večje zneske imetnik zastavlje-

¹¹⁷ J. Polec, Razpored sodnih instanc v slov. deželah od 16. do 18. stol. ZZR VI (1928), 120 sl., 127 sl.

¹¹⁸ Zb. za nar. život XXVII (1929), 142 sl., XXIX (1934) 150 sl.; HK 1584—XII—52, dež. arhiv v Gradcu, 1569, 3. junija, spor Barbo : Zadrski.

nega urada. Glavarji se pa niso držali teh navodil. Zato jih je morala vlada ponoviti za Ivana Lenkoviča.¹¹⁹ Večinoma je pobiral globe kastavski oskrbnik ter jih razdeljeval v smislu urbarskih predpisov med občinske organe, glavarja in imetnike urada. V mnogih primerih pa so obšli reški glavarji predpise s tem, da so pozvali kastavske podložnike na Reko. Tu so jih sami kaznovali z denarno ali zaporno kaznijo, ne da bi sodelovalo sodišče, ali pa je izreklo globe reško mestno sodišče, globo pa je pobral glavar. Na pritožbe prizadetih sta kranjski deželni glavar in vicedom stalno odločala, da je reški glavar nepravilno ravnal in da mora vrniti plačano globo. Kot načelo naj bi veljalo, da se ne sme vršiti sodna razprava in izreči sodba o kaznivih dejanjih, ki so se pripetila na ozemlju Kastavščine, nikjer drugod kakor pri enem izmed treh sodišč Kastavščine. Zato tudi reški glavar ni bil upravičen pozivati Kastavce pred reško sodišče.¹²⁰ Sprva so bili taki primeri menda še redki. Pavel Zadrski pa je stalno pozival podložnike, tudi s pečatom, na Reko. Iz izjav številnih prič, ki so bile zaslišane o binkoštih l. 1569. izvemo, da je dal reški glavar na Reki vreči v ječo uboge podložnike in izsilil od njih visoke globe.¹²¹ Tudi bratje Barbo, ki so bili zemljiški gospodje na sosednem Kozljaku in ki so jih zlasti Moščeničani dobro poznali zaradi mejnih sporov, niso odnehali niti za las od svojih zahtev. Zato je izbruhnila dolgotrajna p r a v d a za pravico do sodstva v Kastavščini. L. 1567. sta se pritožila brata Barbo na kranjskega vicedoma, ki ga pa Pavel Zadrski ni priznal za nadrejeno oblast. Zato je šla zadeva pred vlado in komoro v Gradcu, ki je določila januarja l. 1568. štiričlansko komisijo, da preišče sporne zadeve. Deželni glavar, ki bi moral sodelovati, se je previdno izgovarjal, da ne utegne, ker se vrše seje deželnega zbora, drugič je zopet trdil, da mora nujno na vladarjev dvor. Reškemu glavarju je sicer takoj naročil, da mora zaenkrat mirovati in prenehati s pobiranjem glob. Julija l. 1568. sta tožila brata Barbo, da se Pavel Zadrski še ni poboljšal in da bo spravil s svojim neusmiljenim ravnanjem kastavske podložnike na beraško palico, oziroma povzročil, da bodo ušli in pustili zemljišča neobdelana. S takimi trditvami sta skušala

¹¹⁹ 1534, 12. sept., 1555, 7. febr. spor Barbo : Zadrski.

¹²⁰ 1569, 3. jun. ravnotam.

¹²¹ ravnotam.

vplivati na notranjeavstrijsko komoro. V pritožbi sta navedla, da je bila prej globa 50 liber že visoka, zdaj pa je najmanjša, ki jo izreče Pavel Zadrski, 50 dukatov. Kot primer, zaradi kako majhnih deliktov je izrekel reški glavar tako kazen, sta navedla med drugim Martina Bratkoviča, ki je dejal malovrednemu človeku »šora« (= norec). Glavar ga je zaradi tega kaznoval z globo 50 dukatov. Ker je pa mogel dati le 20 dukatov, ga je dal vreči v ječo, dokler ne bi poplačal.

Šele januarja l. 1569. se je zganila notranjeavstrijska vlada. Postavila je nove komisarje Nikolaja Bonoma z Volčjega potoka in Jurija Hallerja s Planine.¹²² Naročila jima je, da preiščeta sledeče sporne zadeve v Kastavščini:

a) poprava uradnih hiš v Kastvu, Veprincu in Moščenicah. Pavel Zadrski je tožil, da so vse močno potrebne popravila. Zlasti razpada kastavska sodna hiša, ki je last deželnega kneza in v kateri biva glavar, ako pride ob pravicah ali sicer po uradnem poslu v mesto. Po mnenju Pavla Zadrskega je dolžan popraviti zgradbe oskrbnik, ki ga postavljata brata Barbo. Zato naj jima ukaže vlada, da izvršita potrebna popravila. Jurij Barbo pa se je izgovarjal, da je poročal o zadevi pred leti kranjskemu vicedomu in deželnemu upravitelju, ki sta mu poslala odgovor šele l. 1567. Takrat je naročil vicedom nekemu reškemu stavbeniku, naj sestavi proračun stroškov za potrebna popravila. Znašal je 162 gold. 51 kr.; od tega je odpadlo 111 gold. 45 kr. 3 pfg. na kastavsko poslopje, ki bi ga bilo potrebno obnoviti popolnoma. Barbo je odločno pobijal trditev nasprotnne stranke, da je uporabljal kdaj reški glavar omenjena uradna poslopja za stanovanjske in sodne namene. L. 1568. je odobrila komora bratoma Barbo omenjeni izdelek in dovolila, da ga smeta prišteti k zastavni vsoti kastavskega urada. Zdi se pa, da bratoma Barbo ni bilo do tega, da bi popravila stavbe. Malo kasneje se je namreč pritožila kastavska občina, da še vedno nista pričela z delom, čeprav so občani pripravljeni pomagati po starem običaju pri delu. Trdili so celo,

¹²² 1568, 16. jan., 26. jun., 12. jul., 30. okt., 1569, 5. jan. spor Barbo: Zadrski. O osrednjih uradih te dobe prim. V. Thiel, Die innerösterr. Zentralverwaltung 1564—1749, I. Die Hof- und Zentralbehörden Innerösterreichs 1564—1625, Archiv für österreich. Geschichte CV (1916), 37 sl., 45 sl., 122 sl.

da pustita brata nalašč propasti kastavsko uradno hišo, da ne bi mogel stanovati v njej reški glavar, ko prihaja po poslu v mesto. Ker stavba hitro razpada in reški glavar nima drugod prostorov na razpolago, kjer bi se sešlo sodišče, noče več priti v Kastav. Zato mesto nima več rednih pravn. Prosili so vlado, naj pri-mora brata Barbo, da izvršita potrebna popravila.¹²³

b) Drugo sporno vprašanje so tvorili *d o h o d k i*, ki jih je prejemal reški glavar iz vasi Brgud in iz kastavske okolice. Gotovo ni bilo ljubo bratoma Barbo, ki sta imela tudi gotneško gosposko, da so dobavljali kmetje iz Brguda, ki je spadal k njihovi gotneški graščini, seno reškemu glavarju. Pavel Zadrski je trdil v svoji pritožbi na komoro, da je prepovedal Franc Barbo omenjenim kmetom dajati seno glavarju in da je ukazal pripeljati ga na gotneški grad. Ko je nato vlada naročila Barbu, da mora dostaviti seno, se je ta pritožil, češ da je spadal Brgud od nekdanj h gotneški graščini. Seno so dobavljali tamošnji kmetje kastavskemu glavarju le zato, ker je bil njihov sodni gospod. V tej trditvi bo najbrž nekaj resnice. Dajatev se mora nanašati na starejšo dobo, ko sta spadali Kastavščina in Gotnek pod gospode z Walseeja. Brata Barbo pa sta očitala, da si je prilastil Pavel Zadrski njivo »dolac« v Mišincu, vrt pod cerkvijo sv. Helene in nekaj senokošev, ki jih je užival doslej kastavski oskrbnik.¹²⁴ Značilno je, da najdemo vse te sporne zadeve kot posebne člene 59, 60, 61 in 62 kastavskega statuta.

c) Glede pravice do sodstva (*j u r i s d i k c i j e*), ki je bila sporna, sta se sklicevala brata Barbo na besedilo zastavitvene listine iz l. 1560., ki je bilo nekoliko nejasno. Listina je dajala imetnikoma zastavljenega urada ne le pravico prejemati po urbarju predpisane dajatve in storitve podložnikov, marveč jima je naročila, kakor vsem drugim imetnikom zastavljenih gosposk, da vršita sodstvo po načelih enakosti in pravičnosti.¹²⁵ Čeprav je moglo to veljati le za običajne spore, ki utegnejo nastati iz podložniškega razmerja med prebivalci in imetniki urada kot namestniki zemljiškega gospoda, je bila oktobra 1568 tudi graška vlada mnenja, da sta vršila Gašper Ričan in Franc Barbo sod-

¹²³ 1568, 20. maja, 27. jun., 12. jul., 1572, 3. marca, spor Barbo: Zadrski.

¹²⁴ 1568, 29. apr., 20. maja, 12. jul. ravnotam.

¹²⁵ 1560, 1. marca, ravnotam.

stvo nad Veprincem in Moščenicami kot imetnika zastavljenega kastavskega urada in ne kot reška glavarja.¹²⁶ Tiralico za 12 oseb, ki so umorile februarja 1569 v Trstu nekega meščana, je poslala vlada najprej bratoma Barbo in ne reškemu glavarju ter naročila, naj razglasita po kastavskem uradu, da bo vsak strogo kaznovan, ki bi prenočil ali dal hrane storilcem.¹²⁷ Aprila istega leta pa je postala graška vlada drugega mnjenja in je zahtevala, naj vrneta brata Barbo ukaz, ki sta ga prejela pomotoma. Sodstvo naj bi spadalo v področje glavarja na Reki.¹²⁸ Deželno-knežja komisarija sta dobila nalog točno ugotoviti, kako je bilo glede sodstva urejeno v starejših časih, tudi naj zaslišita podložnike o pritožbah, ki jih imajo zaradi sodstva proti Pavlu Zadrskemu.

d) Zadnje sporno vprašanje se je tikalo obče b r a m b n e d o l ž n o s t i prebivalcev Kastavščine zoper Turke. Ob svojem prihodu na Reko je baje izvedel Pavel Zadrski, da pripravljajo Turki velik napad na primorska mesta, zlasti na Reko. Da bi ukrenili pravočasno vse potrebno za obrambo, je pisal sodnikoma in svetu v Kastav, naj pridejo s kancelarjem Vinkom Maruličem na Reko, da bi se skupno posvetovali o sodelovanju kastavskih podložnikov pri obrambi reškega glavarstva. Ker niso prišli na poziv, jim je poslal ponoven ukaz ter zagrozil z globo 200 mark, ako ne ubogajo. Nato je odgovorila kastavska občina, da ni dolžna priti na Reko. Zdaj je poslal glavar tretjič ukaz in zagrozil kazen 400 mark. Kastavci pa sploh niso več odgovorili.¹²⁹

Istočasno je prikazal Pavel Zadrski zadevo notranjeavstrijski vladi na tak način, kakor da turška armada že grozi Reki. Zato je prejel Franc Barbo julija 1568 uraden nalog, naj pošlje čim več za boj sposobnih mož na Reko, ako ga naprosi Pavel Zadrski za pomoč. Obenem je pooblastil nadvojvoda Karel brata Barbo, da pozoveta podložnike kastavskega urada, in je obljubil dati podložnikom za njihov trud neko »milostno nagrado«.¹³⁰ Mesec dni pozneje je naročila vlada kranjskemu vicedomu, naj

¹²⁶ 1568, 16. okt., ravnotam.

¹²⁷ 1569, 15. marca, ravnotam.

¹²⁸ 1569, 30. apr.; s. d. (po 15. maju), ravnotam.

¹²⁹ 1569, 17. maja, ravnotam.

¹³⁰ 1568, 5. jul., ravnotam.

skrbi z vso resnobo, da ne bi odrekli Moščeničani in Veprinci ob sedanjih težkih časih, ako so bili že doslej dolžni ob času sovražnega napada na glavarjev ukaz priti na Reko.¹³¹ Reški glavar je torej trdil, da so prebivalci Kastavščine dolžni priti na pomoč Reki in drugim krajem ob meji, pa ne le v primeru vojaškega napada, marveč tudi sicer pomagat, ako bi bilo potrebno n. pr. obnoviti brambne naprave. Ta zahteva ni temeljila na kakšni starejši obveznosti prebivalcev Kastavščine iz srednjega veka. Tedaj je sklical kastavski ali devinsko-kraški glavar t. zv. poziv prebivalcev, ki so šli branit domače ozemlje proti sovražnemu napadu. Primere poznamo iz poročil devinsko-kraškega glavarja gospodom z Walseeja: l. 1421., ko so Vlahi napadli kastavske pastirje in odpeljali 2000 glav živine, l. 1458., ko je napadel Jurij Moshaimer s Kostela Kastavce in jim odvzel 1500 glav živine. Devinski glavar je zbral čete podložnikov, kaznoval storilca in prignal živino nazaj.¹³² V dobi turških napadov so poskrbeli najbrž tudi prebivalci Kastavščine za podobno uredbo, kakor so jo poznali sosedni gotneški podložniki, ki so se morali zbrati na znak s topovskim strelom ali kresovi, da gredo proti sovražniku.¹³³

Kastavci se torej niso odzvali reškemu glavarju. Zato jih je proglasil za zarotnike in upornike, ki se ne pokoravajo vladarjevim ukazom. Pavel Zadrski je smatral za svoje glavne nasprotnike četvorico kastavskih meščanov, zlasti pa kancelarja Maruliča. Ta je bil premožen trgovec z lesom, ki je imel lepo opremljeno hišo v Kastvu in na Voloskem trgovsko hišo ter skladišče lesa in lesnih izdelkov.¹³⁴ Glavar je zahteval pri tajnem svetu v Gradcu, naj kaznuje uporne Kastavce, ki mu kljubujejo v dogovoru z bratoma Barbo. Prizadeti meščani, pa tudi kastavska občina in duhovščina, so poslali pritožbe deželnemu knezu zaradi nasilja Pavla Zadrskega.¹³⁵ Deželnoknežja komisarja, ki sta prevzela l. 1569. preiskavo spornih zadev, sta nato ukazala glavarju, naj ničesar ne ukrene do njihovega prihoda. Ker pa to ni zaleglo, so poslali Kastavci kancelarja Maruliča

¹³¹ 1568, 17. avg., ravnotam.

¹³² Doblinger, o. d. 429, 470 sl.; Gigante, Regesti e documenti 75 sl., 111 sl.

¹³³ 1572, 29. apr., spor Barbo: Zadrski.

¹³⁴ 1569, 12. marca, ravnotam.

¹³⁵ 1569, 18. marca, ravnotam.

v Ljubljano, da osebno poprosi omenjena komisarja, naj prideta nemudoma v Kastav.¹³⁶ Medtem je postopal reški glavar še strožje. Odstavil je Maruliča od kancelarske službe, dal zapreti okoli 20 oseb, ki so veljale kot njegovi nasprotniki, vdrl v Maruličevo hišo v Kastvu, prebrskal vse skrinje in odnesel obleke in srebrnine v vrednosti 1400 dukatov. V pristanišču Volosko je zaplenil Maruliču še lesa za 500 dukatov; vse blago je dal na ladji prepeljati na Reko ter tam prodati na dražbi.¹³⁷

VII.

O binkoštih l. 1569. sta dospela komisarja Bonomo in Haller v Kastav. Brata Barbo sta predložila svoje listine kot dokazila, da jima gre sodstvo v Kastavščini. Nato sta zaslišala komisarja vrsto starih mož o tem, kako se je vršilo nekdanje sodstvo v Kastavščini. Iz izjav dobimo jasno sliko uprave in sodstva, ki sega nazaj v ono dobo, ko je imela Kastavščina še posebne glavarje. Nekateri starčki so pomnili še štiri take glavarje, med njimi so omenjali dva (Eisenparta in pl. Dornberga), ki jih ne najdem drugod v spisih. Komisarja sta se mogla prepričati, da so le začasno izročili kastavsko glavarstvo reškemu glavarju, ki ni bil upravičen pozivati kastavske podložnike pred reško sodišče. Tudi ni smel izrekati kazni brez sodelovanja sodišč v Kastavščini. Dohodke iz sodnih glob bi morali razdeliti tako, kakor je predpisoval urbar iz l. 1498.¹³⁸ Ker so se sklicevali Kastavci pogosto tudi na svoje svoboščine, sta želela komisarja videti tudi njihove sodne knjige in *k a s t a v s k i s t a t u t*; predložil jih je sodnik Jakob Varlenič. Dala sta prevesti statut v nemščino. Tako je prišel zapis statuta v obliki, kakor jo je imel l. 1569., med uradne spise o sporu Pavla Zadrškega z bratoma Barbo in se je ohranil. Priobčil sem ga v prilogi. Komisarja Bonomo in Haller sta odšla nato iz Kastva na Reko in tudi tam zaslišala stare ljudi. Njihove izjave o ustroju sodstva in uprave se ujemajo popolnoma z onimi, ki so jih dali Kastavci.¹³⁹

Istočasno je dospela na Reko še splošna deželnoknežja komisija, ki je prejela od vlade nalog, da reformira urbarje za-

¹³⁶ 1569, 21. aprila, ravnotam.

¹³⁷ 1569, 1. jun., 3. jun., ravnotam.

¹³⁸ 1569, 31. maja, 3. jun., ravnotam.

¹³⁹ 1569, 3. jun., ravnotam.

stavljenih uradov in posestev na Krasu in v Istri. Nadvojvoda Karel ji je še posebej naročil, naj posveti vso pažnjo tudi sporu med reškim glavarjem, bratoma Barbo in občinami Kastavščine.¹⁴⁰ Ob istem času se je vršila na Kranjskem in v Furlaniji prevedba zakupnih kmetij v kupne na zastavljenih gosposkah.¹⁴¹ O delovanju deželnoknežje komisije na Krasu in v Istri so potrebne še podrobnejše študije. Gotovo so skušale tudi tu ugotoviti točnejši obseg obdelane zemlje, gozdov, vinogradov, dalje dohodke iz javnega prava (pravice sodstva, desetini itd.), število podložnikov in njihove dajatve. Istočasno so stremeli komisariji v duhu recipiranega rimskega prava, da dosežejo enotnost v pravnih predpisih in postopku z ozirom na kranjski deželskosodni red od 18. februarja 1535, ki je veljal tudi na Krasu in v Istri.¹⁴² V ta namen so razveljavili in odpravili mnoge stare pravilnike običajnega prava oziroma statute in uničili s tem dragoceno gradivo za starejšo pravno zgodovino. Le po naključju izvemo iz poročila deželnoknežjih komisarjev, da so našli ob svojem prihodu v podgrajsko gosposko na Krasu nek pravilnik običajnega prava, ki je veljal tamošnjim prebivalcem kot statut, ki se ga je moral držati sodnik. Nekam posmehljivo navajajo komisariji nekatere podatke iz njega: »si quis alicui det alapam, teneatur in solidos 45, de verbis iniuriosis si qui alicui verba inuriosa dixerit, in libras 5 condemnatur pro quolibet verbo iniurioso«, in dostavljajo »quod nimis absurdum videtur maiorem poenam verbis quam factis infligi. Item similiter de incestu et adulterio«. Po mnenju komisarjev so bila taka pravna določila »mera destructio publicae honestatis«. Zato se morajo odpraviti in povsod uveljaviti deželskosodni red.¹⁴³

Od deželnoknežjih komisarjev, ki so delovali v omenjenem pravcu, tudi Kastavci niso mogli pričakovati ugodne rešitve svojih zahtev in tožb. Sklep deželnoknežje komisije na Reki se je glasil, da ostane razpored sodnih oblastev v Kastavščini kakor je bil doslej. Reški glavar naj prihaja k pravdam v Kastav,

¹⁴⁰ 1569, 28. maja, ravnotam.

¹⁴¹ J. Polec, Prevedba zakupnih kmetij v kupne na Kranjskem ob koncu 18. stoletja, ZZR XIII (1937), 144 sl.

¹⁴² Land Gerichts Ordnung des löblichen Hertzogthumbs Crain vnd der angeraichten Herrschafften Windischen March, Möttling, Ysterreich und Karsst, Laybach 1707.

¹⁴³ HK 1575—VIII—74, fol. 76/76' dež. arh. v Gradcu.

Veprinac in Moščenice. Apelacije zoper sodbe sodnikov in glavarja naj gredo na vicedoma v Ljubljani. Ako bi bili sodniki oziroma župani v Kastavščini nemarni ali neposlušni, naj ima reški glavar pravico, jih pozvati ter primerno kaznovati. Do-hodke iz sodnih glob naj razdele po določbah reformiranega urbarja iz l. 1498. Ker je pa Reka v nevarnem položaju, na poti Benečanom kot pristanišče in turški armadi pri nadaljnjem prodiranju proti zahodu, se ji ne sme vzeti tako dobro oboroženo moštvo, kakor ga imajo Kastavci, Veprinci in Moščeničani. Zato so predlagali komisarji deželnemu knezu, naj postavi reškega glavarja v primeru vojne nevarnosti za vojaškega poveljnika podložnikov Kastavščine, ki mu morajo biti pokorni.¹⁴⁴

Tako je moralo ostati bistveno po starem. Januarja 1570 je odločila graška vlada, da obdrži Pavel Zadrski jurisdikcijo nad Kastavščino. Globe naj pa razdele kakor za Gašperja Ričana.¹⁴⁵ Sovraštvo med glavarjem in bratoma Barbo se ni poglelo. Razvnelo se je še huje, ker sta Barbo z napadi na delavce in represalijami onemogočila Pavlu Zadrskemu, da bi sekal les ob Rečini v gotneški graščini.¹⁴⁶ Reški glavar je še nadalje nasilno ravnal s podložniki iz Kastavščine, jim odvezemal vrtove, njive, senožeti in razne pridelke ter nalagal visoke globe. Pritožba na vladarja, ki so jo izročili na deželnem zboru v Ljubljani, navaja 38 oseb iz Kastva, Veprinca in Moščenic, ki jim je reški glavar storil razna nasilja.¹⁴⁷ Vlada je sicer ponovno naročila deželnemu glavarju in vicedomu, da rešita spor, toda Pavel Zadrski ni prišel na razpisane naroke, ker ju ni priznaval za nadrejeno sodno oblast. Brata Barbo sta celo opozorila vladarja na dejstvo, da je poneveril Pavel Zadrski denar, ki je bil namenjen za utrjevanje Reke. L. 1570. je ukazal Julij, brat Pavla Zadrskega, da mu morajo uradi Kastavščine izročiti vse sodne globe za gradnjo

¹⁴⁴ 1569, 3. jun. spor Barbo : Zadrski.

¹⁴⁵ 1570, 18. jan., 1572, 13. jun., ravnotam.

¹⁴⁶ O sporu za gozdove ob Rečini prim. HK 1571—III—86, 1572—III—59 dež. arh. v Gradcu in spor Barbo : Zadrski (1570, 4. jun., 14. jul., 16. avg.; 1571, 14. jan., 2. marca, 20. marca, 24. jun., 26. jul., 15. avg., 26. nov., 10. dec.; 1572, 22. jan., 27. febr., 24., 26. marca, 16., 29., 30. apr., 1., 7. maja, 7., 9., 17. junija; 1573, 27. apr., 30. maja, 4. jul., 16., 28., 29. decembra).

¹⁴⁷ 1570, 20. avg., ravnotam.

utrdb na Reki. Za iste namene so morali oddajati denar tudi reški meščani. Toda Pavel Zadrski ga ni porabil za gradnjo utrdb in hrambe za strelivo, ker je imel po navedbi reških meščanov še vedno spravljeno municijo v reški župni cerkvi.¹⁴⁸ O nadaljnjem poteku jurisdikcijskega spora ne izvemo iz ohranjenih spisov nič novega. Zaradi stalnih pritožb je moral Pavel Zadrski l. 1572. zapustiti službeno mesto. Pod naslednikom Attemsom pa ni bilo pritožb. L. 1583. je sicer trdil, da ni prejel v 10 letih niti beliča od sodnih glob v Kastavščini, kar pa najbrž ne bo držalo.¹⁴⁹

Kljub odstopu Pavla Zadrškega je ostala še nadalje obveznost prebivalcev Kastavščine pomagati na Reki in drugod v obrambi proti sovražnikom. L. 1578. so prosili Rečani vlado v Gradcu, da bi smeli pozvati Kastavce na tlako pri popravilu mestnega obzidja. Tlaka naj bi zamenjala globo, ki so jo bili dolžni plačati Kastavci iz vzroka, ki ga nisem mogel ugotoviti.¹⁵⁰ Nato je ukazal nadvojvoda Karel glavarju Attems, da pokliče kastavske podložnike k popravljanju in vzdrževanju reških palisad.¹⁵¹ Naslednje leto so morali Kastavci poslati oborožence v Ogulin in druge kraje Vojne krajine in jih vzdrževati en mesec. Revni Moščeničani in Veprinci so poprosili deželnega kneza, da jim vrne onih 100 gold., ki so jih izdali v ta namen.¹⁵² Ko so prevzeli l. 1584. zastopniki dr. Schranza Kastavščino, so zopet potožili prebivalci, da morajo hoditi na lastne stroške v Senj, Otočac in drugam na Vojno krajino po 14 dni ali še dlje delat brambne naprave, tudi zasekavat gozdove. Celo prevoz po morju do Senja so morali plačati iz svojega. Prevzetega bremena se niso mogli več znebiti. Tudi ni pomagalo, kar so zatrjevali Veprinci in Moščeničani v svoji prošnji, da drugi kraji, ki spadajo h Kranjski, nimajo tega bremena.¹⁵³ Še l. 1586. je potrdil senjski glavar komori, da so pomagali v zadnjih 10 letih prebivalci Kastavščine v vsaki potrebi ne le v senjskem glavarstvu zoper Turke, marveč so vršili zvesto tudi doma vojaško službo,

¹⁴⁸ ravnotam.

¹⁴⁹ HK 1583—X—34 dež. arh. v Gradcu.

¹⁵⁰ HK 1578—I—15, 1585—VI—33, dež. arh. v Gradcu.

¹⁵¹ HK 1590—III—27 ravnotam.

¹⁵² HK 1580—III—80, dež. arh. v Gradcu.

¹⁵³ Kobler, o. d. I. 279, III. 272.

pomagali pri gradnji stavb in zasekanju gozdov proti Karlobagu ter opravili v vseh pozivih svojo dolžnost.¹⁵⁴

Za bivšo upravo bratov Barbo pa je značilno, da je bila še l. 1584. kastavska sodna hiša v enako slabem stanju, kakor je bila pred leti, ker je nista dala popraviti. Zdaj so ponudili Kastaveci v ta namen neko drugo hišo poleg župne cerkve, ker se jim je zdela prejšnja pretesna, da bi v njej hranili vino, olje in žito ter imeli še sodne razprave. Deželnoknežji komisarji so se odločili za staro stavbo, ki so jo dali zdaj popraviti za mnogo večji znesek 277 gold. 16 kr. in 2 pfg., kakor pa je bil prej preračunan. Medtem ko je bilo moščeniško uradno poslopje l. 1584. še za rabo, je bilo ono v Veprincu popolnoma razpadlo.¹⁵⁵

Z obnovitvijo samostojnega kastavskega glavarstva je bilo tudi dokončno rešeno vprašanje pripadnosti Kastavščine h Kranjski. Pri tem moramo nekoliko razlikovati med Kastvom na eni strani in Veprincem ter Moščenicami na drugi strani. Ko so sestavljali okoli l. 1531. imenjsko (giltno) knjigo na Kranjskem,¹⁵⁶ so zapisali med mesti in trgi v Istri razen Trsta in Reke samo Kastav, ne pa Veprinca in Moščenic. Kot davčno naklado so določili za Kastav 32 gold., po l. 1543. pa 20 gold., t. j. še enkrat večjo, kakor pa jo je imela Reka.¹⁵⁷ Veprinci in Moščeničani so pogosto zatrjevali, da ne spadajo h kranjski deželi. L. 1568. so se pritožili zoper pobiranje nove točilne pristojbine, ki jo je ravno odobrila kranjska dežela. V svoji prošnji na vladarja sta trdila omenjena kraja, da ne spadata pod Kastav, marveč k reškemu glavarstvu, torej ne h Kranjski. Barbo je pojasnil komori, da sta veprinški in moščeniški urad priključena kastavskemu, ta pa ne spada pod reško glavarstvo, marveč je neposredno podrejen kneževini Kranjski.¹⁵⁸ Vsekakor razmerje Veprinca in Moščenic ni moglo biti docela razčiščeno, ker je zatrjeval glavar Attems še l. 1582., da sta oba kraja dela reškega glavarstva, t. j. nadvojvodovih dežel in ne pripadata Kranjski. Omenjeni občini sta odklanjali še na-

¹⁵⁴ Kobler, o. d. II. 76; HK 1586—III—23, 1600—XII—25, dež. arh. v Gradcu.

¹⁵⁵ HK 1584—XII—52, ravnotam.

¹⁵⁶ O imenjski knjigi prim. J. Polec, Svobodniki na Kranjskem, GMS XVII (1936), 22 sl.

¹⁵⁷ Prim. imenjske (giltne) knjige I—IV. v drž. arhivu v Ljubljani.

¹⁵⁸ 1568, 13. marca, 30. okt. spor Barbo: Zadrski.

dalje plačevati dac od vina, novo točilno pristojbino in novo deželno mitnino (»Mitlding«) z enako utemeljitvijo.¹⁵⁹ Nasprotno pa je štel Kastav h Kranjski, saj je vabil nadvojvoda Karel med drugimi tudi to mesto l. 1577. k deželnemu zboru v Ljubljano.¹⁶⁰ Najbrž se ni odzvalo. Tudi s plačilom deželnih dajatev so bili Kastavci že od l. 1547. na dolgu. Nato so plačali obroke za l. 1553.—1555., potem pa nič več. S prevzemom Kastavščine po dr. Schranzu je postala l. 1583. inkorporacija Kastavščine kranjski deželi definitivna. Zdaj so tudi ugotovili, da dolguje Kastav že celo vrsto let deželne dajatve. L. 1586. je znašal ta dolg 598 gold. 51 kr. 3 pfg., ki naj bi jih poplačal Jurij Barbo, ker se svoj čas ni brigal za redno odrajtovanje davščin.¹⁶¹ Da bi se odslej ne zgodilo kaj takega, je predpisal podglavar Kukurin v sporazumu s kastavskima sodnikoma l. 1585., da odgovarjata odslej oba poslujoča sodnika za redno plačevanje davščin dotičnega leta, sicer jih bosta morala poravnati iz svojega.¹⁶²

VIII.

V naslednjem se nameravam podrobneje baviti predvsem s predpisi kastavskega statuta in prikazati, kako se zrcalijo v njih smernice uprave, sodstva in gospodarske politike 16. stoletja.

Občinska uprava v Kastvu je skušala preskrbeti prebivalcem zadostne množine mesa po primerni ceni. V ta namen so izdali več predpisov. Čl. 25 statuta je prepovedoval prekupevanje prašičev, ki jih priženo na prodaj v mesto. Pastirji in mesarji, ki so gnali živino skozi kraj, so morali oddati po eno žival občini, ki jo je dala klati in meso prodajati po nizki ceni. Še pred sredo 16. stoletja so ukazali mesarjem, ki so prignali živino do Kastva, da se morajo tu ustaviti tri dni in ta čas prodajati živino le meščanom. Šele po preteku treh dni oziroma s posebnim dovoljenjem sodnikov so smeli gnati dalje.¹⁶³ Ko je uvedla vlada dac od živine, je prosila kastavska občina l. 1590.

¹⁵⁹ Kobler, o. d. III. 272; Depoli, o. d. 254 sl.; HK 1583—IX—37, 1584—I—41 dež. arhiv v Gradcu.

¹⁶⁰ Kobler, o. d. I. 262 op. 1, 266.

¹⁶¹ HK 1586—XI—4 dež. arh. v Gradcu.

¹⁶² Čl. 63 kastav. statuta, Mon. hist. jur. Slav. merid. IV. 195 sl.

¹⁶³ Čl. 25, 52 kastav. statuta.

brezuspješno, da bi bili meščani oproščeni te pristojbine.¹⁶⁴ Že naslednje leto je moral predpisati podglavar, da ne sme nihče sekati mesa skrivaj izven Kastva in Voloskega, kjer sta bila državna mitničarja (dacarja). Obenem so ponovili ukaz, da mora biti cena mesu uradno določena, preden se prične prodaja.¹⁶⁵

Enako si je prizadevala občinska uprava v Kastvu zagotoviti prebivalcem staro pravico do ribolova na tune v Preluki in primeren dovoz rib na mestni trg. Pod gospodi z Walseeja je bil lov na tunino v omenjenem zalivu prost za vse ribiče na Reki in v Kastvu.¹⁶⁶ Friderik III. je dovolil l. 1470. kastavskemu glavarju Jakobu Raunacherju, da sme na polovico ribariti na morju pod kastelom v Preluki. Iz tega je najbrž nastala pravica vsakokratnega kastavskega glavarja, da uživa ribolov na Preluki. Ko se je ločila l. 1584. Kastavščina od reškega glavarstva, je težko pogrešal glavar Attems dohodke iz nje, med katerimi je navedel tudi 500 funtov nasoljenih rib kot zakupnino od ribolova v Preluki.¹⁶⁷ Preluka in Volosko, ki se pa omenja šele od 16. stoletja dalje, sta spadali torej h kastavski občini. Ko je podaril l. 1555. Ferdinand I. cerkvico sv. Jakoba v Preluki s posestvi nekdanjega malega benediktinskega samostana (opatijsko) vred reškim avguštincem, ti niso hoteli priznati oblasti kastavskega glavarja in kastavske občine.¹⁶⁸ V svoji pritožbi nadvojvodu Karlu so trdili, da jim pripada kot zemljiškim gospodom Preluke tudi izključna pravica do lova na tune v omenjenem zalivu. Čl. 53 kastavskega statuta kaže, da so vztrajali Kastavci pri starih pravicah in zahtevali, da prineso ribiči v Preluki in Voloskem po naročilu mestnega sodnika primerno količino rib na kastavski mestni trg.

Za prebivalce Kastavščine so bili pašniki in gozdovi življenjskega pomena. Zato so se borile vse tri občine proti sosedom, ki bi jih oškodovali na mejah. Med moščenjsko občino in graščino Kozljak so bili skoraj trajni prepiri. Okoli l. 1530. so postali hujši, ker so dali gospodje Barbo s Kozljaka rubiti

¹⁶⁴ HK 1590—III—27 dež. arhiv v Gradcu.

¹⁶⁵ Čl. 65 kastav. statuta, Mon. hist. jur. Slav. merid. IV. 197.

¹⁶⁶ Kobler, o. d. III. 202, 250.

¹⁶⁷ Rokopis B 528, 89' drž. arh. na Dunaju; HK 1588—XI—10 dež. arh. v Gradcu.

¹⁶⁸ A. Koblar, Donese k zgodovini Opatije, IMK VII (1897), 60—65; Kobler, o. d. I. 103, III. 267, 276; S. Gigante, o. d. 32 sl., 42 sl., 79—82.

moščeniško živino, ki so jo zalotili na spornih pašnikih. Na pritožbo občine so prišli deželnoknežji komisarji zadevo preiskat in odločili Moščeničanom v prid, toda gospodje Barbo niso priznali odločbe ter so se pritožili na vladarja. Da se zadeva ne bi vlekla v nedogled, sta stranki l. 1539. izbrali reškega glavarja Jeronima Zadrskega za skupnega razsodnika, ki je nato določil mejo po nekdanjih znamenjih, ki so mu jih pokazali stari ljudje. Nekateri pašniki in senčnati kraji, kjer je počivala živina ob vročini, so bili potrebni obema strankama. Zato jih je proglasil za skupno posest ter postavil pravila za njihovo uporabo.¹⁶⁹ Najbrž je veljalo staro pravilo, ako obesi pastir, ki pride prvi s čredo do skupnega pašnika ali senčnatega kraja, svoj plašč na bližnje drevo, ne sme gnati noben pastir nasprotnne stranke svojih živali v bližino. Ko so se nekako 50 let pozneje obnovili prepiri za pašnike na istem mestu, je tvorila Jeronimova odločba podlago za rešitev, ki so jo izdali l. 1581. deželnoknežji komisarji.¹⁷⁰ Vendar ni prišlo do trajnega miru. Veprinci so imeli težave z beneškimi podložniki. L. 1584. so tožili, da si lastijo nasilni sosedje svet ob meji.¹⁷¹ Kmalu nato pa je trdil rašporski glavar, da so vzeli Veprinci beneškim podložnikom nekaj živali za travarino (»herbaticum«).¹⁷² Dolgotrajni so bili tudi prepiri zaradi pašnikov in gozdov v mejnem ozemlju med kastavsko in reško občino, zlasti v Brgudu, kakor so zvali obrežni gozdnati predel od Preluke do reške meje. Kastavci so dali zapisati v svoj statut določbo, da imata njihova sodnika oblast nadzirati pašo v Brgudu.¹⁷³ Na pritožbo Rečanov pa so odločili komisarji l. 1545., da imajo Rečani enake pravice v Brgudu kakor Kastavci. L. 1554. so ponovno določili, da ostane pri starih pravicah Rečanov glede paše na omenjenem svetu. V uporabi gozdov naj bi imeli Rečani prednost pred Kastavci, ker niso imeli drugod v bližini gozdov, kjer bi sekali drva za kurjavo. Kastavci odslej ne bi smeli tam sekati drv za kurjavo, marveč le les za vinogradniške kole in veje za ograje, ako imajo v Brgudu njive, vinograde in nasade oljk. Tudi ne bi

¹⁶⁹ C. de Franceschi, o. d. 113 sl., 225—232.

¹⁷⁰ Ravnotam, 50 op. 1.; Atti e memorie XIV. 184.

¹⁷¹ HK 1584—XII—52 dež. arh. v Gradcu.

¹⁷² 1587, 7. jul., Atti e memorie VIII. 413.

¹⁷³ Čl. 40 kastav. statuta.

smeli več na novo ograditi in obdelovati delov občinskega sveta v tem ozemlju.¹⁷⁴

Tudi razvijajoča se uradniška država, ki je uveljavljala gozdni regal deželnega kneza, je začela bolj in bolj omejevati občine Kastavščine v upravi občinskih gozdov. Da bi spravili gozdno gospodarstvo v red, so izdali l. 1541. posebne predpise za državne gozdove v Istri, med katerimi naštevajo tudi gozdove kastavske, veprinške in moščeniske občine ter gozd na Učki. Gozdarski nadzornik naj bi pazil, da ne bi delali prebivalci škode v gozdnih nasadih.¹⁷⁵ L. 1546. je pregledala deželnoknežja komisija veprinške gozdove in ugotovila, da sekajo premlada bukova drevesa, iz katerih izdelujejo doge za čebre in sode ter ladijski les (»madieri, paradini«). Pod kaznijo 50 ducatov so prepovedali vsem Veprincem in tujcem sekati takšen les za omenjene namene. Veprinška občina naj bi bila dolžna prijaviti vsakogar, ki bi kršil to prepoved, sicer bo morala sama plačati zapadlo globo. Kdor pa ne bi mogel poravnati denarja, bo za vedno izgnan iz glavarstva.¹⁷⁶ Enako prepoved so razglasili tudi v Kastvu in Moščenicah, toda posebnega uspeha ni bilo. Ukaz je bil v očitnem nasprotju s starimi pravicami občin, ki so smele doslej same dovoljevati sekanje lesa v občinskih gozdovih. L. 1566. so obnovili ukaz.¹⁷⁷ Nekaj let pozneje so tožili državni gozdarji zopet, da sekajo lesni delavci iz Kastva mnogo mladega smrekovega, jelovega in hrastovega drevja. Potrebno bi bilo pregledati občinske gozdove vsako leto o binkošti in sv. Mihaelu ter razglasiti v Kastvu vsake kvatre, da nihče ne sme sekati lesa ali žgati kop v mladih nasadih.¹⁷⁸ Ker se je razvila precej živahna lesna obrt in trgovina, je postavila država poleg mitničarja v Kastvu še posebna dacarja v Moščenicah in na Voloskem, ki sta bila podrejena gozdarskemu uradu in sta pobirala dac od lesa. Le z boleto o plačani pristojbini je bilo dovoljeno nakladati les na ladje ob obali Kastavščine. Veprinški župan je bil dolžan, da pazi na točno izpolnjevanje ukaza, sicer bi ga zadela stroga kazen izгона.

¹⁷⁴ Valvasor, o. d. XI. 45 sl., Kobler, o. d. I. 262, 284, III. 266 sl.; V. Sablich, o. d. 12; HK 1590—III—27, dež. arh. v Gradcu.

¹⁷⁵ W 707, 119—129, drž. arh. na Dunaju.

¹⁷⁶ 1546, 7. julija, spor Barbo: Zadrski.

¹⁷⁷ 1566, 21. apr., ravnotam.

¹⁷⁸ 1572, 22. jan. ravnotam.

Občine so tudi budno pazile na okoliše svojih sodišč. Redna priložnost vršiti sodstvo izven glavnih krajev Kastavščine je bila o prilikah t. zv. cerkvenih proščenj, s katerimi so bili navadno združeni sejmi. Običajno so prišli na proščenje zastopniki občine s svojo zastavo. Določili so kramarjem in gostilničarjem prostore za šotore in stojnice ter pobrali pristojbino. Po končani službi božji se je začelo ljudsko veselje. Sodnik ali župan je običajno prodajal dovoljenje za prvi ples.¹⁷⁹ Ako so nastali manjši prepiri, jih je razsodil takoj navzoči sodnik ali župan. Občinski stražniki so skrbeli za red in mir. Posebno živahen je moral biti sejem na proščenju pri cerkvi Matere Božje v Skurinji tik ob reški meji. Tja so prihajali Kastavci in Rečani v velikem številu. Preprirov med njimi ni manjkalo. Sredi 16. stoletja pa so se krvavo spopadli zaradi pravice do prvega plesa, ki so ga terjali zase Kastavci kot pristojna sodna gosposka. L. 1545. je odredil glavar Gašper Ričan, da se mora odslej zaključiti cerkveno proščenje takoj po božji službi v ondotni cerkvi. Zato tudi ni več dovoljeno točiti pijače in prodajati kramarsko blago. Ljudje smejo priti le neoboroženi in morajo oditi po cerkvenem opraviilu mirno domov.¹⁸⁰

Dolgotrajnejši je bil spor zaradi sodstva pri cerkvi sv. Jakoba v Preluki (Opatiji). Iz preteklosti malega benediktinskega samostana v Preluki vemo premalo, da bi mogli soditi, ali je uživala opatija s svojimi posestvi pravico eksemcije. V 15. stoletju je bila nekdanja opatija majhen cerkven beneficij, ki ga je užival duhovnik z naslovom opata.¹⁸¹ Cerkev je pripadala h kastavski župniji, upravno je spadala pod kastavskega glavarja, glede sodstva pod kastavsko pravdo. V reških notarskih knjigah 15. stoletja najdemo nekaj primerov, da so se vršile razprave kastavskega sodišča pod vodstvom glavarja pri cerkvi sv. Jakoba v Preluki.¹⁸² Zato utegne biti dajatev po enega stara (merice) kostanja sodnikom in satniku, ki jo omenja čl. 49 kastavskega statuta, precej star običaj. Ko so pa prevzeli opatijo

¹⁷⁹ O pravici do plesa prim. M. Panzer, *Tanz und Recht*, Frankfurt a. M. 1938, 65 sl.; o cerkvenih proščenjih (žegnanjih) prim. S. Vilfan, *Žegnanje v slov. pravni zgodovini*, *Etnolog* XVII (1944), 16—25; isti, *Očrt slov. pravnega narodopisja*, *Narodopisje* Slovencev I. 1944, 236.

¹⁸⁰ HK 1590—III—27 dež. arh. v Gradcu; *Fiume* VIII (1930), 109.

¹⁸¹ A. Koblar, o. d. 60 sl., Kobler, o. d. I. 163 sl.

¹⁸² S. Gigante, *Libri del Cancelliere* I. Fiume 1912, 279.

sredi 16. stoletja reški avguštinci, so zastavili vse sile, da bi obnovili njeno posest v prvotnem obsegu. Trdili so, da nekdanj ni spadala pod kastavsko sodišče, da so si morali Kastavci šele pozneje docela neupravičeno prilastiti sodstvo nad njo.¹⁸³ Ko je hotel 25. julija 1579 reški vikar kot delegat priorja avguštincev na proščenju začeti z ljudskim plesom, sta se mu uprla kastavski sodnik in kancelar, češ da pripada prvi ples kastavski občini. Navzoči Rečani so branili vikarja. Nastal je pretep in Rečani so se morali umakniti. Avguštinci so se pritožili prav do deželnega kneza, toda Kastavci niso odnehali. Vztrajali so pri izvrševanju starih običajev. Ker so izpodbijali avguštinci njihove zahteve, so jih zapisali tudi v svoj statut (čl. 26, 27, 28, 49, 50). Ob koncu 16. stoletja so jih morali pripoznati tudi reški avguštinci. Odslej so vršili Kastavci stalno sodstvo na sejmu sv. Jakoba v Preluki, kastavski stražniki so skrbeli tam za red in mir, na vnebohod je prihajala vsako leto procesija Kastavcev s križem k sv. Jakobu, da javno izpriča njegovo pripadnost h kastavski župniji. Ko je zorel kostanj v tamkajšnjih gozdovih, so ga prihajali Kastavci pobirat po stari navadi.¹⁸⁴

Med najstarejše dolžnosti občinskih uprav je spadala skrb za o b r a m b o domačega k r a j a, ki je postala v 16. stoletju vedno večja zaradi beneških in turških napadov. Turki so pogosto vpadli ob morju skozi Vinodol—Grobniško polje v Istro preko Kastva,¹⁸⁵ ki so ga oplenili l. 1532. Kastavci so potožili deželnemu glavarju in nadvojvodu Karlu, da razpada njihovo mestno obzidje in da jim manjka orožja in streliva. L. 1554. je naročila vlada Ivanu Ungnadu, naj preskrbi mestu vse potrebno.¹⁸⁶ Najbrž je malo zaseglo, ker se vrste podobne prošnje Kastavcev l. 1576., 1581., 1586., 1589., 1599. in 1600.¹⁸⁷ Enako so prosili tudi Moščeničani l. 1580.¹⁸⁸ Kranjski vicedom je priporočal prošnje Kastavcev, »ker je potrebno pomagati ubogemu pa poštenemu ljudstvu, ki se je tako hrabro bojevalo v preteklih

¹⁸³ S. Gigante, Gli Agostiniani 79—82; A. Koblar, o. d. 64; Kobler, o. d. I. 266, III. 267 sl.

¹⁸⁴ Kobler, o. d. I. 166 sl., III. 272 sl.; S. Gigante, o. d. 33.

¹⁸⁵ St. Jug, o. d. 45, 54.

¹⁸⁶ Rokopis 384 (W 707) [1555], 23' dež. arh. Gradec.

¹⁸⁷ HK 1576—IV—68, 1581—IV—31, 1586—III—23, ravnotam.

¹⁸⁸ HK 1580—III—80, ravnotam.

vojnah». ¹⁸⁹ Kastavsko obzidje s 6 stolpi je moralo biti v skrajno slabem stanju, ker trdijo prosilci, da je razpadlo že 28 sežnjev zidu (1576) in da je mogoče priti v mesto na treh krajih skozi razvaline zidovja (1600). ¹⁹⁰

Bramba krajev je slonela v Kastvu na stari občī stražni dolžnosti prebivalcev. Stražniki so bili razdeljeni na 12 čet. Satnik kot njihov poveljnik je moral skrbeti, da so vršili v redu svojo dolžnost. Iz njegove nekdanje vojaške funkcije izvira najbrž značilna pravica, ki jo pozna čl. 42 kastavskega statuta. Tu gre za »excusatio«, t. j. oprostitev od stražne dolžnosti, ki velja za one osebe, katere izbere satnik. Že v bizantinski dobi Istre se omenja pri zborovanju (»placitum«) na Rižani l. 804. podobna pravica tribunov. ¹⁹¹ Še pozneje najdemo »excusatio« cerkvenih dostojanstvenikov v statutih Krka in Raba. ¹⁹² »Excusatus« je bil oproščen določenih javnih bremen. Zato pa je moral odrajtovati neke dajatve oni osebi, ki ga je oprostila. Enako so bile dolžne osebe, ki jih je oprostil satnik za eno leto stražne dolžnosti, dajati satniku nek denar, ki mu je služil kot del njegove redne službene nagrade. Čl. 42 je omejil število oproščenecv na 12, ki jih je moral izbrati satnik tako, da je vzel po enega iz vsake čete. Od ostalih stražnikov so bili samo vodje čet oproščeni nočne službe. Podnevi so pa morali paziti, da vrše njihovi ljudje vestno svojo službo in po potrebi dostavljajo uradna obvestila v okolišu glavarstva. ¹⁹³ V drugi polovici 16. stoletja pa se satnik ni držal omenjenega števila in je oproščal več ljudi stražne dolžnosti ter tako povečal svojo nagrado. V čl. 64 kastavskega statuta je pristal podglavar na povišanje števila oproščenecv na 32 oseb, obenem pa strogo prepovedal, da bi še kdo drug dajal denar satniku. Z ostalimi stražniki pa bi moral odslej satnik opravljati redne obhode po mestu. ¹⁹⁴

¹⁸⁹ HK 1576—IV—68, ravnotam.

¹⁹⁰ HK 1576—IV—68, 1600—III—61, ravnotam.

¹⁹¹ Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev II. 25 št. 23; R. Udina, Il placito di Risano, Istituzioni giuridiche e sociali del Istria durante il dominio bizantino, Archeografo Triestino XLV (1932), 54.

¹⁹² U. Inchiostri, Il comune e gli statuti di Arbe fino al secolo XIV. (sep. odtis iz Archivio storico per la Dalmazia) Roma 1931, 14 sl., 122—125.

¹⁹³ Čl. 55 in 56 kastav. statuta.

¹⁹⁴ Čl. 64 kastav. statuta; Mon. histor. jur. Slav. merid. IV. 196.

IX.

Z razvojem slovanske primerjalne pravnozgodovinske vede je naraslo tudi zanimanje za statute Kastavščine. Vladimirskij-Budanov je prvi izdal l. 1881. kastavski in veprinski statut, nato pa Fr. Rački l. 1890. v »Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium« jugoslovanske akademije v Zagrebu. Veprinski statut je ponovno izdal l. 1910. R. Strohal v »Mjesečniku pravnčkoga društva u Zagrebu« in l. 1926. M. Jasinski v »Zborniku znanstvenih razprav« juridične fakultete v Ljubljani. Mošćeniški statut je priobčil prvič l. 1912. N. Žic; kritično izdajo tega statuta pa je oskrbel l. 1914. K. Kadlec, eden glavnih zastopnikov primerjalne pravnozgodovinske vede.¹⁹⁵

Dočim je ohranjen le po en zapis veprinskega in mošćeniškega statuta, sta bila doslej znana dva pozna prepisa kastavskega statuta: Tomičičev v latinici iz l. 1759. in prepis italijanskega prevoda iz l. 1706. Zdaj smo spoznali še dva ljubljanska rokopisa nemškega prevoda iz l. 1569., ki sta torej najstarejša ohranjena zapisa kastavskega statuta.¹⁹⁶

Nimam namena prikazati sistem pravnih predpisov, ki so veljali v Kastavščini tja do konca 16. stoletja. Za takšno delo so potrebne še intenzivne študije v budimpeštanskem državnem arhivu, kamor so odnesli arhiv reških jezuitov, ki so bili od 17. stoletja dalje zemljiški gospodje Kastavščine,¹⁹⁷ dalje notarskih in sodnih knjig Kastavščine¹⁹⁸ in bogatih arhivalij pokrajinskega arhiva v Poreču. Omejiti se nameravam le na vprašanje, v koliko nam omogočata najdena ljubljanska rokopisa kastavskega statuta rešiti kakšne probleme, glede katerih doslej ni bilo jasnosti.

¹⁹⁵ T. Taranovski, Uvod u istoriju slovenskih prava, 2. izd. Beograd 1933, 200, 202, 228 sl.; R. Strohal, Statut Veprinački, Mjesečnik 1910, 899—910; M. Jasinski, Zakoni grada Veprinca, ZZR V (1926), 270—292; N. Žic, Mošćenički statut, Program velike drž. gimnazije u Pazinu, 1912, Kadlec, o. d.

¹⁹⁶ O rokopisih prim. I. Strohal, Statuti primorskih gradova i općina, Zagreb 1911, 104 sl.

¹⁹⁷ Gius. Viezzoli, Fluminensia nell'archivio Nazionale di Budapest, Fiume II (1928), 53 sl. Del teh »acta collegii et seminarii Fluminensis irregistrata« sem že predelal.

¹⁹⁸ Prim. študijo R. Strohala, Sudovanje u Veprineu u 16. vijeku, Mjesečnik 1910, 1037—1040, 1076—1087.

Štetje členov sega v ljubljanskih rokopisih le do 31. čl. (32. čl. v izdaji Račkega). Enako so morali štet v dobi Valvasorja, ki navaja čl. 62 (t. j. 63 Račkega) kot dokaz, da pripada Kastav h Kranjski.¹⁹⁹ Primerjava tekstov statuta iz l. 1569. in 1759. kaže, da je odpadla po 16. stoletju še desetina župni duhovščini. Kot slovesen zuranji izraz skupnosti je ostala le slavnostna pojedina o sv. Treh kraljih, zato »kraljev pir« imenovana. Točenje desetinskega vina v graščinski taberni pa se je pričelo o sv. Luciji, ker je bilo tedaj cerkveno proščenje pri cerkvi sv. Lucije pred Kastvom.²⁰⁰

M. Jasinski je točno ugotovil, da imamo ohranjen prvotni in najstarejši del statuta v čl. 6—19, ki obravnavajo kazensko pravo.²⁰¹ Najvažnejši delikt je bila tatvina. Razlikovati moremo tri skupine. V prvo spadajo male tatvine:

a) male tatvine v vinogradu ali na polju podnevi (čl. 17, globa 8 liber), ki se pa kaznujejo dvojno (16 liber), ako so bile izvršene ponoči. Storilec mora povrniti ukradeno lastniku dvojno in še plačati t. zv. zarak;

b) tatvina »pred sobom« (čl. 18). Mažuranić jo je smatral za žeparsko krajo,²⁰² Jasinski pa za simulirano tatvino.²⁰³ Iz ljubljanskih rokopisov izhaja, da gre za utajo zaupane stvari. Dejanje proglašajo statut za vrsto tatvine, kar je zelo značilno.²⁰⁴ Ako je bilo dejanje storjeno izven mesta, znaša globa 8 liber. Postane pa hujša vrsta tatvine, ako se je zgodilo v mestu (globa 40 liber). Tudi pri tem deliktu je bil storilec dolžan plačati zarak. V veprinškem statutu najdemo v čl. 10 isti delikt utaje, »ki bi sam v svojih rukah ukral«.²⁰⁵ Glede globe pa se razlikuje močno. Kastavski statut določa globo 1 marko = 8 liber, veprinški pa 10 mark = 80 liber. Tako bi presegal po globi ta delikt vse

¹⁹⁹ Valvasor, o. d. XI. 48.

²⁰⁰ Valvasor, o. d. XI. 731; manjše pogostitve so bile v navadi ob izvolitvi novega svetovalca, satnika, ob zaključku dela davčne komisije (čl. 41, 42, 47 kastav. statuta). O pravnem pomenu pogostitev gl. Amira-Schwerin, *Rechtsarchäologie*, Berlin 1943, 76 sl., 79 sl.

²⁰¹ Jasinski, Iz istorije Kastavskog statuta, ZZR VI (1928) 53 sl.; isti, Kada i na koji način je bio sastavljen Kastavski statut, ZZR III (1924), 130 sl.

²⁰² Mažuranić, o. d. 533.

²⁰³ Jasinski, Zakoni grada Veprinca, ZZR V (1926), 264.

²⁰⁴ His, *Das Strafrecht d. deutschen Mittelalters II* (1935), 218.

²⁰⁵ Jasinski, o. d. 264, 279.

ostale, ki so navedeni v veprinškem statutu, in o tem deliktu Veprinci sami v smislu čl. 40 sploh ne bi mogli soditi. Zato menim, da je na tem mestu majhna napaka, in bo najbrž tudi za veprinški statut veljala ona globa kakor v kastavskem, namreč 1 marka = 8 liber. Primer utaje zaupanega predmeta najdemo v pritožbi Veprincev proti Pavlu Zadrskemu (de Zara) iz l. 1570. Veprinški župan je bil kaznoval dva Kastavca z globo 50 ducatov, ker sta sekala les za doge brez dovoljenja. Satnik je rubil storilca, ki sta se pritožila pri reškem glavarju. Ta jima je za enkrat odpustil kazen ter naročil veprinškemu županu, da vrne zarubljene predmete Kastavcema. Brez vednosti župana je obdržal (»inhendig behalten«) satnik eno sekiro ter je ni vrnil, kakor je bil dolžan. Ko so imeli župan, sodnik, satnik, komunščak in ostali svetovalci kmalu nato sejo sodišča, je očital eden izmed omenjenih Kastavcev županu tatvino ter celo trdil, da so ga dali v klado. Zaradi žaljenja sodnikov (svetovalcev) so ga nato obsodili na globo, najbrž v smislu čl. 14 veprinškega statuta.²⁰⁶

Hujše vrste tatvine so bile poleg že omenjene utaje zaupane stvari v mestu še:

- a) vsaka tatvina v mestu (čl. 6, globa 40 liber),
- b) tatvina na gumnu (čl. 15, globa 40 liber). Tatvina v mesariji je poznejši dodatek, kakor je domneval že M. Jasinski,²⁰⁷
- c) tatvina čebelnega panja (čl. 16, globa 40 liber).

Obtežujoče okoliščnosti, ki so povzročile, da je postala tatvina še hujši delikt, so bile:

- a) stvar je bila ukradena v pečnici ali kovačnici (čl. 7, smrtna kazen ali globa 100 liber),
- b) tatvina v mlinu (čl. 13, globa 100 liber),
- c) tatvina pri kmečkem dvoru (čl. 14, globa 100 liber).

Tu ne gre za morsko пристanišče, ki ga Kastav sploh ni imel, marveč za »stanišče«, kjer je bival kmet in je imela živina svoje staje.²⁰⁸ Tudi pred 16. stoletjem ni bilo večjega prometa z lesom, ki bi ga bilo potrebno zaščititi. Čl. 43 veprinškega statuta mora biti že iz poznejše dobe.

²⁰⁶ 1570, 20. avg. spor Barbo : Zadrski.

²⁰⁷ ZZR III (1924), 132 op. 23.

²⁰⁸ Tudi italijanski zapis kastavskega statuta ima za pristanišče = habitazione.

d) tatvine na cesti (čl. 11, globa 100 liber),

e) tatvina konja ali vola izven mesta na deželi, najbrž zlasti na paši (čl. 12, smrtna kazen).

Kot rop v pravem pomenu pozna čl. 11 kastavskega statuta le rop na »svobodni«, t. j. javni cesti, kar določa tudi veprinški v čl. 15.²⁰⁹ Telesno poškodbo obravnava čl. 9, ki je kvalificirana, ako se zgodi na storilčevi posesti, ker je s tem kršen poseben mir (čl. 19). Psovanje obravnava čl. 10. Poštenost pri kupoprodaji premičnin naj bi zagotovila določba čl. 8, ki prepoveduje uporabo krive (napačne) mere in uteži.

Iz procesnega prava so sledeče določbe:

1. o posledicah, ako stranka ni prišla k sodišču, čeprav je bila trikrat zaporedoma pozvana k narokom (čl. 4). Po starem običaju so se vršili tudi v Kastvu trije naroki. Za uročno pravdo navajata to izrečno ljubljanska rokopisa iz l. 1569.: v ponedeljek, petek in soboto pred pustnim torkom.²¹⁰ Kakor čl. 31 in 38 veprinškega statuta, je imel tudi kastavski določbo: kdor je nameraval tožiti koga pri uročnih pravdah, ga je moral pravočasno obvestiti. Kdor pa je bil pravilno pozvan in se ni prišel zagovarjati, je izgubil svojo pravico ter ni mogel nikamor apelirati (dostavek k čl. 2 kastavskega statuta).

2. kdaj se ni mogla vršiti zaprisega pri sodišču (čl. 4 in 5). Cerkev je prepovedovala za določene čase (t. zv. tempus clausum), da bi kdo prisegal ali koga zaprisegel, in sicer v postnem času (od pepelnice do prvega ponedeljka po Veliki noči) in o binkošti (od sv. Helene do prvega ponedeljka po sv. Mihaelu, ko so bile uročne pravde).²¹¹

3. brez prijave apelacije ni bilo dovoljeno ponovno pričeti pravdo o stvari, v kateri je bilo že pravnomočno razsojeno (čl. 22 veprinškega in čl. 20 kastavskega statuta).

4. zastopanje strank. Do 14. stoletja je veljalo pri sodiščih Hrvatskega Primorja načelo, da mora priti stranka osebno pred sodišče. Zato ni bilo potrebno načelo, ki bi prepovedovalo mestnim svetovalcem biti pravdni namestnik (prokurator) ali pravni

²⁰⁹ Prim. His, o. d. II. 197 sl. (tatvina v mlinu in pečnici), II. 98 (v kovačnici), II. 198 (na cesti), II. 199 (živine), II. 204 sl. (rop na cesti).

²¹⁰ Glede podobnosti s starim nemškim pravnim postopkom prim. J. W. Planck, Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter, Braunschweig I (1878), 23.

²¹¹ Podobno Planck, o. d. I. 115 sl.

zastopnik (odvetnik, besednik) stranke. Izjeme so dopuščali v 14. stoletju za zastopanje vdov, sirot in cerkva, kar je bilo dovoljeno v smislu čl. 29 tudi kastavskim svetovalcem; takrat je bilo pravdno zastopanje že vobče v navadi.²¹²

Iz zasebnega prava so sledeči predpisi:

1. da zagotove javnost in očitnost sklepa pogodb, s tem tudi poštenost pogodbe, je prepovedoval čl. 21 sklepanje vsake pogodbe ali dogovora v nočnih urah (od večernega do jutrnjega zvonjenja zdravamarije).

2. krog sumljivih oseb, od katerih se niso smele kupovati stvari (čl. 22). To so bili sin, hči, služabnik in služabnica. Brez dovoljenja staršev ali gospodarja ni bilo dovoljeno kupovati stvari od njih. Podobno določbo so dali vpisati Rečani v svoje notarske knjige 15. julija 1443. Tudi moščenški statut je prevzel vpis iz l. 1529, ki prepoveduje prodajo stvari po sinu ali hčeri brez vednosti ali dovoljenja staršev.²¹³

3. prepoveduje samovoljni odhod služabnika ali služabnice od gospodarja (čl. 23) in odpustitev služabnika brez razloga (čl. 24).

Med določila kastavskega statuta, ki so bila najbrž šele v 15. ali 16. stoletju prevzeta po vzoru drugih mest, bi se štela volitev davčne komisije po čl. 47. Trije »boni homines« naj pomagajo občinski upravi porazdeliti davčno vsoto. Napravijo naj sezname davčnih zavezancev in njihove imovine ter davka, ki odpade nanje. Kastavski statut ne določa, da ne bi smeli biti več let zaporedoma izvoljeni, pač pa so pozneje, morda v 17. stoletju, predpisali, da sodelujejo v davčni komisiji tudi davkarji prejšnjega leta.²¹⁴

Najvažnejše, kar morem vsaj deloma pojasniti na podlagi ljubljanskih rokopisov kastavskega statuta iz l. 1569., je t. zv. *z a r o k*. Ta pravni izraz nahajamo v omenjenem statutu večkrat. Kakor smo opazili pri tatvinah, je moral plačati storilec v primeru tatvine na polju in v vinogradu ter pri utajah še neko globo, ki jo imenuje hrvatsko besedilo iz l. 1759. kratko »zarok«.

²¹² Prim. S. Gigante, *Libri del Cancelliere I.* (1912), 291; Vjesnik drž. arh. v Zagrebu II (1926) 178.; Wl. Namysłowski, *Die Rechtsbeistände in den südslavischen Ländern u. in Polen*, *Przewodnik Historycznoprawny III* (1932) 51—60.

²¹³ Kobler, o. d. III. 246; Kadlec o. d. 43.

²¹⁴ Werunsky, o. d. 475.

ljubljska rokopisa pa jasneje »denar od prijave delikta«. ²¹⁵ Takrat je znašal 16 reparjev (»Batzen«). Pri ostalih hujših deliktih manjka ta določba. Za kakšno prijavo pri tem gre, izvemo iz čl. 51 kastavskega statuta, čeprav ta najbrž ne kaže več prvotnega ali starejšega pravnega stanja, ker se sam na to sklicuje. Po ljubljanskem rokopisu pomeni »vložiti koga v zarok« isto kakor ovaditi koga zaradi škode, ki jo je povzročil. Menim, da se nanaša prijava predvsem na oni dve vrsti tatvine, pri katerih je zarok naveden in ki sta bili najbrž zelo pogosti. Po čl. 41 Tomičičevega zapisa iz l. 1759. je znašal omenjeni denar od prijave 4 libre in 16 soldinov. Kdo je sprva prejemal ta denar najbrž tudi v Kastvu, izvemo iz veprinškega statuta, ki ima isti izraz »vložiti koga v zarok« v čl. 21. Tretjina omenjenega denarja je šla ovaditelju. Pri tem ni bilo potrebno, da sta bila ovaditelj in oškodovanec isti osebi. Najbrž so razdelili ostali dve tretjini med oškodovanca in sodnika. Ako ovaditelj ne bi mogel dokazati resničnosti svojih trditev, bi ostal po veprinškem statutu sam »v zaroku«, t. j. zadela bi ga kazen, da plača celi znesek t. zv. zaroka. ²¹⁶ Po čl. 51 kastavskega statuta pa je šla polovica tega zneska sodnikoma, ostalo onemu, čigar pravda se je reševala, t. j. oškodovancu. Iz istega člena sledi nadalje, da je moral biti s prijavo ali t. zv. zarokom zvezan poseben krajši način pravnega postopka. Slediti je morala hitrejša odločba sodišča, ne pa reden postopek, kjer bi bilo potrebno šele pozvati storilca na narok in kjer bi izdali sodniki odločbo na podlagi izčrpne razprave. Čl. 51 je določal, da se izvede redna sodna razprava šele, ako se je pritožil »v zarok vloženi« in prosil za pravdo. Glede te razprave, ki je sledila v tem primeru, pa je uvedel omenjeni člen novoto, da odločajo odslej o višini škode svetovalci kot prisedniki sodišča brez sodnikov, ker jima gre polovica t. zv. zaroka. Podoben postopek so poznali v 14. stoletju tudi na otoku Krku. Vrbniški statut omenja v svojem najstarejšem delu iz l. 1362. nek postopek proti osebam, ki jih je ovadil uradni organ (»prisežnik«), da je njihova živina povzročila škodo ali da so delale škodo s tem, da so sekale les v gozdu, kjer je bilo to prepovedano. Na formalno ovadbo je bilo sodišče upravičeno poslati izvršilne organe (»permane«), da rubijo ovadeno osebo za

²¹⁵ Čl. 17 kastavskega statuta.

²¹⁶ Jasinski, o. d. 282.

znesek škode. Sodišče je bilo dolžno povedati na zahtevo, kdo jo je ovadil. S tem je bila dana možnost osebi, da se pritoži in doseže v rednem postopku pravičnejšo rešitev zadeve.²¹⁷ Tudi primerjava »zaroka« dokazuje ožje sorodstvo pravnih institucij kvarnerskega območja. Za škode, ki jih je povzročila živina, v Kastvu ni bil potreben tak način postopka, ker so prevzeli po vzoru drugih mest v čl. 46 tudi tu t. zv. sodne cenilce škode (»extimatores = štimaduri«).²¹⁸ Podrobna razprava o »zaroku«, ki ga poznajo tudi mlajši deli vrbniškega in poljiškega statuta ter mnoge listine 16. stoletja že v poznejših in bolj splošnih pomenih,²¹⁹ spada v primerjalno razpravo o starejšem procesnem pravu Slovanov, ki jo priobčim drugje.²²⁰

Vsem, ki so mi pomagali pri delu v arhivih in knjižnicah, zlasti pa vseuč. profesorju dr. J. Polcu za mnoge dragocene nasvete, izrekam na tem mestu iskreno zahvalo. Pripominjam, da vicedomskega arhiva v Ljubljani (I 4, I 43, I 91, I 39, I 127) nisem mogel pregledati, ker dosedaj še ni dostopen; dvomim pa, da bi bilo še kaj neznanega o Kastavščini v njem.

²¹⁷ Mon. hist. jurid. Slav. merid. IV. 145; Werunsky, o. d. 433 sl.

²¹⁸ Kobler, o. d. II. 162 sl., Werunsky, o. d. 469.

²¹⁹ Prim. Mažuranić, o. d. 1658 sl.

²²⁰ O procesu prim. Wł. Namysłowski, Proces chorwatski XIII wieku, Rozprawy akad. umiej. wyd. hist. filoz. II. T. XLI. Kraków 1927, isti, Das Gerichtswesen nach den in kroatischer Sprache verfassten Rechtsdenkmälern des kroatischen Küstengebiets, Przewodnik Historyczno-prawny II (1931) 145—313.

Priloga I.

Der gmein Stat Kesstaw sambt des-
selben Ambts Gebreuch vund Ge-
wonhaiten*
(1569)

Kastavski statut**
(1759)

[1] *Erstlichen sein die von Kess-
taw der Kh(unigliche)n M(aie-
stä)t¹ jerlichen zubetzalen schuldig
100 Markh Schilling, dieselben
schlagen sie zwischen einander an
und zalens von Michaeli biß auf
Martini.*

*Mer seindt sie schuldig den
Zehent von Waitz vnnnd allem Ge-
traidtt, Wein, Lemper, Kitzer vnnnd
von sollichem Zehendt geburt den
Pfaffen² daselbst zu Kesstaw der
Quarttes.*

*Von sollichem Zehendt ist der
Ambtman den Richtern Rath vnnnd
Priesterschafft daselbst zu Kesstaw
ain Maltzeidt essen vnd trinken zu-
geben schuldig.*

*Den Wein soll man daselbst zu
Kesstaw den 8ten tag decembris
außzuschenken anheben, doch in dem
wert, wie man die Wein zu Kesstaw
auffs teurist damals verkaufft. Es
mag auch niemandt von der Bur-
gerschafft kainen wain außschen-
ken, bis so lang der Zehentwein
auf der Tafeln ist, vnnnd wer dar-
über tütte, der felt in Peen 50
Pfund vnnnd noch dartzue den*

[181] 1. Najprvo dužni su
(kme)ti od Kastva na svako leto
dati u tu valputiu 100 marak, sva-
ka marka libar osam; i to imaju
mej sobom složiti i u nedelju za
Martinju sbrojiti je tomu valputu.

2. Ošće smo mu dužni dati de-
setinu od vina, janjac i kozlić i od
svakoga žita; a ta valput je dužan
od te desetine dati vsim starejim i
plovanu jedan obed na svako leto,
ča se zove Kraljev pir.

3. Ošće se ima to desetinsko
vino prodavati po čem najdraže po-
teće kmesko; i ima se početi proda-
vati i na tovernu postaviti u ne-
delju pred svetu Luciu; i ne mozi
[182] niedan prodavat vina na to-
verni, dokle gosposko teče, pod
penu libar 50, i da imej platiti sve
vino gosposko, koliko ga se onda
najde.

* Priloga spisa 1569, 3. jun. spor Barbo : Zadrski. Ker sta ohranjena
dva prevoda, sem priobčil besedilo prvega, v opombah pa označil pod II.
razlike v pisavi drugega.

** Po izdaji Račkega v Monum. histor. jurid. Slav. merid. IV.
181—207.

¹ II. Kay(serlichen) M(aiestä)t.

² II. den Briester.

Zehentwein an sich zunemen vnd zubetzalen.

Die Peenfallung was 50 welsch Pfund ist, geburt halbs in der Kh(unigliche)n M(aiestä)t¹ Camer vnnnd der ander tail den Richtern desselben Jars, waß aber vber 50 Pfund ist, das geburt alles in der Kh(unigliche)n M(aiestä)t¹ Camer vnd auch die Peen waß vnter 25 Pfund ist, daß geburt alles den Richtern.

[2] Es sein auch die Richter desselben Jars von iren erbauten Wein, Traidt vnnnd Viech³ alles Zehents frey, aber den Quarantes⁴ muessen sy den Priestern geben.

Es soll auch der Herr Hauptman den Sontag nach Sant Ambrosientag im Monat Januari⁵ zwischen dem gantzen Rath zu Kess-taw in beysein der gantzen Gemain ainen erbarn man für seinen Richter desselben Jars erwöllen, entgegen soll aber der Rath gemain sambt dem Pfarrer daselbs auß dem Rath ainen andern Richter für die Gmain erwöllen vnnnd bestellen, die da daß Recht sprechen vnnnd die Gemain guberniern, daneben auch auß der Gmain ainen erbarn fromen Mann für ihren Satnickh erwöllen der das Statthor auf vnd zu spern wirt, die wacht ordenlich besetzt vnnnd alle sachen so gmainer Stat zuegehörig auswarten vnnnd beyhanden hellt. Item es soll der Herr Hauptman oder sein Verwallter jerlichen den Montag, Freytag vnnnd Sambstag vor dem Vasschungtag mit Richter vnd Rath ain gewonlich Recht hallten vnd

³ II. Vich.

⁴ II. Quarentes.

⁵ Sv. Ambrož 7. decembra; zamenjana sta meseca december in januar. Morda izvira odtod, da pomeni »prosinec« v hrvaščini mesec december in ne januar, kakor v slovenščini.

sprechen. Von den Vrteln vnd sententzen so man damals thuet, mag sich kainer nicht apelliern, allein fur die Kh(unigliche)n M(aiestä)t¹ oder derselben hochlöblichen Regierung vnd welcher zeitlichen zu sollichem Recht angesagt und atzetirt⁶ wirt vnd darauf zu verantwortung nicht erscheidt, der verleurt all sein gerechtigkeit vnd mag sich⁷ nindert hin apeliern.

[3] Zum dritten, auf andern gewonlichen Rechtstagen, wan ainer zu dreyen mall⁸ auf drey tagsatzungen zitiert wirt, vnd nicht erscheidt, so verleurt er das Recht. Item man mag auch zu Rechten keinen beaidigen noch schwern lassen, vom ersten tag in der Fasten biß auf den ersten Montag nach Ostern.

Zum vierten es soll auch kainer beaidigt sein von Sannt Helennatag, bis auf den ersten montag nach Michaeliß.

Zum fünfften, wer in der Stat Diebstal trib, der verleurt die Handt oder soll zu Peen 5 Markh Schilling betzalen.

Zum sechsten, wer im Pachofen oder in der Schmitten Diebstal thät, der hat das leben verwirkt oder darfur 100 phundt⁹ zubetzalen.

Zum sibenden wer falsche Maß hieilt von allem so man kaufft oder verkaufft, der fellt in Peen per 50 welisch phundt.¹⁰

Zum achten, ob ainer ainen pluet-rindig schlueg, der ist 25 Pfund Peen verfallen, vnd auch die Ertzney, vnd Versaumbnus seiner tag dem Verwundten.

4. Ki bi na tretí narok neprišal, svoju pravdu zgublja.

Ošće, neima rota biti, ka bi od pravdi odlučena, od pusta do drugoga pondelka po vazmi.

5. Ošće, tako nima bit rota od Jelenine do prvoga pondelka po Miholje.

6. Ki bi (u)gradu kral, plaća ruku ili pet mark.

7. Ki bi kral u pećnice ili kovarnice, zapada glavu, ili da plati libar sto.

8. Ki bi krivu meru držal od svake riči, prodavajući ili kupujući, plaća libar pedeset.

9. Ošće, od svakoga udarca, ki bi udril ili posekal, plaća peni libar dvajset i pet. Ako bi lekarie potriba posečenomu, i za stanje vrmena, plaća ki udri ali poseče.

⁶ II. atzetiert.

⁷ II. nima: sich.

⁸ II. malen.

⁹ II. Pfund.

¹⁰ II. Pfund.

Zum 9ten wan ainer ainen erbarn Mann vnbillichen an seinen Ehren verlaumbt, der ist verfallen 50 we-
lisch phundt.¹⁰

[4] Zum 10. ob einer auf freyer Strassen raubet, der hat das Le-
ben verwirckt, ob aber einer¹¹ auf
der Strassen etwas entfrembt, der
ist hundert¹² Pfund verfallen.

Zum 11. ob ainer im Gericht Roß
oder Ochsen stillt, der hat daß Le-
ben verwirckht.

Zum 12ten wer in der Mühl
stillt, der ist zu straff 100 Pfund
schuldig.

Zum 13ten wer bey ainem Hof
stillt, der feldt in Peen 100 Pfund.

Zum 14ten wer stillt, da man Ge-
traidt dröschet,¹³ der ist ain Hant
verfallen, oder 5 Mark Schilling.

Zum 15. wer Peinsteckh stillt,
der ist verfallen ain Handt oder
5 Markh Schilling.

Zum 16ten wer zu Weingarten
oder Aker bey tag etwas stillt, der
verwircht 8 Pfund vnnd ob der
Diebstal zu Nachts beschäch, der
verfeldt 2 Markh Schilling vnnd
dem jenigen, dem das guet gestol-
len wirt, selb ander oder doplt¹⁴
widertzukern vnd auch das ant-
zaigen Sarokh, des da 16 Patzen
pringt, zubetzalen.

Zum 17. ob ainer aines andern
guet inhendig het vnd selbes for¹⁵
sich stillt, ob auch der Diebstal in
der Stat beschicht, der zalt 5 Markh
Schilling vnd ausserhalb der Stat
nur 8 Pfund, die Peen [5] geburt

10. Ki bi psoval nepošteno sva-
koga dobra človeka, plaća peni libar
pedeset.

[183] 11. Ki bi cestu slobodnu
razbil, gre mu za život. Ako bi
kral na ceste, plaća libar sto.

12. Ki bi ukral na kuntrade ko-
nja ili vola, gre mu za život.

13. Ki bi kral u malinice, plaća
libar sto.

14. Ki bi kral na pristanišće,
plaća penu libar sto.

15. Ki bi kral na guvne, plaća
ruku, ili pet marak.

Ki bi vazel nijednu stvar malu
ni veliku na bekarie prez licenzie
bekara, ili gospodara, plaća penu
libar sto.

16. Ki bi kral uli s pčelami, za-
pada ruku, ili pet marak.

17. Ki bi ine tadbine učinil vane
na kuntrade, ako va dne, plaća liber
osam; ako li bi tadbina noćna plaća
dve marke; a komu se ukrade, tomu
gre samo drugo i zarok.

18. Ošće, ki bi sam pred sobom
kral, plaća libar osam, ako bi vane
grada; ako li bi u gradu, pet ma-
rak. I od toga osuda (del) gre ka-
pitanu, sucem, i satniku, i zarok
puli toga.

¹¹ II. nima: einer.

¹² II. 100.

¹³ II. tröscht.

¹⁴ II. topeldt.

¹⁵ II. fur.

dem Herrn Hauptman, den Richtern vnd dem Satnick dartzue auch das Sarokh geldt.

Zum 18ten ob ainer ainen beschedit auf dem seynigen, der ist verfallen 50 Pfund Peen.

Zum 19. wan ainer für das Recht kombt, wider ain gesprochen Vrtl ohne Apellation, der ist verfallen 8 walsich Phundt.¹⁶

Dise Peen gehet dem herrn Hauptman, Richter, Rath, Statschreyber vnd Satnikh.

Zum 20ten. Es gilt kein kauff oder verkauf, der zu nachts beschicht, von der¹⁷ Aue Maria biß zu morgens zu der ander Aue Maria.

Zum 21. Es mag kainer nichts kauffen von aines frembden Son, tochter, knecht oder diern, kein guet ohn erlaubnus irer Eltern, Vatter, Muetter oder Herrn, dan wo das beschäch, so mag der Wiert dem solliches zuegehört 2 Schilling erlegen vnd alles guet, was verkaufft ist, zu seinen Handen nemen.

Zum 22. Wan ain Knecht oder diern von seinem Herrn ohne Vrsach weckh¹⁸ gieng, die verfallen 8 Pfund Peen, vnd verliern iren gedington lohn.

Zum 23ten wan ain herr seinen Diener ohne Vrsach weckhjagt,¹⁹ der felst in Peen 8 Pfund vnd dartzue dem Knecht sein lohn.

[6] Zum 24ten. Ob schwein in die Stat zuverkauffen gebracht, das²⁰ mag niemants aufkhauffen²¹ innerhalb 3 tag vnd nach disen 3 tagen mag jederman sich des kauffs annemen, doch das man ain

19. Ki bi koga bil a na svojem, plaća penu libar pedeset.

[184] 20. Ki bi nastupil na osujenu pravdu prez apelaciona, plaća libar osam; a od toga gre kapitanu, sucem i satniku.

21. Ošće, takovi niso držani nijedni patti, ni prodavanje, u noći od zdrave Marie paki do druge zdrave Marie.

22. Ošće da nigdor nemore od tuja sina, ni hćeri, ni junaka, ni device nijednoga blaga kupiti prez volje njih starejih; ako bi kupil, davši otac ili gospodar svaki soldina dva, ima imeti to, ča jest bilo prodano.

23. Ki bi junak ili devica pošli od gospodara prez uzroka, plaća jednu marku, i zgublja svoje mito.

24. Ki bi gospodar svojega junaka odignal prez uzroka, plaća jednu marku, i sve mito.

25. Ki bi praseci tržni prišli u borg, da jih nemozi nigdor prekupit do tretí dan; na konac trih dni more svaki kupit, davši jednoga prasca za komun, ki se ima seć po soldin libricu.

¹⁶ II. Pfund.

¹⁷ II. dem.

¹⁸ II. hinweckh.

¹⁹ II. hinweckhjagt.

²⁰ II. die.

²¹ II. aufkauffen.

schwein der Gemain außschrotten, vnd das Pfund per 1 Schilling verkauffen soll, dartzue auch von allen andern Schweinen so durchtriben werden, ist man schuldig 1²² Schwein zu der Gemain nemen vnd denselben per 1 Schilling daß Pfund außschrotten vnd das schmer per 2 Schilling das Pfund.

Zum 25. wan ainer auf den Kirchtag bey Sandt Jacob ain gefecht, Diebstall oder ander vnzichtig sachen thatte, der ist verfallen Peen 5 Markh Schilling. Die Peen geet dem Herrn Hauptman, den Richtern, Statschreiber vnd dem Satnickh.

Zum 26. An Sandt Jacobstag ist der Abt zu S. Jacob den Wachttern²³ so die Stat Kestaw desselben tags huetten vnd verwachen ain Sput Wein, ain Viertl Rindt fleisch vnd 12 Schilling Prodt.

Zum 27ten. Ist der Prauch am Aufertag das die von Kestaw, mit dem Creutz geen S. Jacob geen, denselben ist der Apt schuldig ain Sput Wein vnd jedem ain Laibl mit²⁴ Prot zugeben.

[7] Zum 28ten, kain Rathherr mag fur niemants procuriern noch reden, allain fur die Kirchen, armen Waisen vnd Witwen vnd sollichs soll er auch nit thuen, bis das er dem gantzen Rath zuvor nicht antzaig.

Zum 29ten. Es hat der Herr Hans von Turn gewesster Hauptman sambt den Richtern verordnet, das kain wirt nicht soll zwayerlay wein schenken in seinem keller noch im Haus pey Peen 8 Pfund.

Zum. 30. Es hat auch der herr Hauptman verordnet, ob jemants

Ošće, prasci, ki bi prišli na kuntradu, ili pošli pasačem, ima se dat jedan prasac u grad za komun, i prodati libricu po soldin jedan, a salo za komun po soldina dva librica.

26. Imamo zakon od samnja svetoga Jakova. Ki koli u tom samnje bi učinil ku tadbinu, ili kustion, ali ku [185] nepodobnu rič, plaća pet mark; od toga gre kapitanu, sucem i satniku.

27. Ošće, na dan svetoga Jakova ta opat ima dat strašcem, ki čuvaju grada, jedan spud vina i jednu četert volovja mesa, i dvanajest kruh, od soldin svaki.

28. Imamo zakon na Senu pojt s križem k svetomu Jakovu, i tem česćianom ima dat opat jedan spud vina, i po jedan (h)libac, koliko jih bude.

29. Imamo zakon, da nima nijedan od starejih za nikogar govorčin biti, razve za crikvu, ali za jednu ubogu sirotu, i za udovicu; i toga nemore učinit prez sveta starejih.

30. Ošće, odluči gospodin Ivan Faturnar, i svi stareji, da nijedan tovernar nemozi u jednoj konobe, ni u hiže tovernit dvojega vina, pod penu libar osam.

31. I jošće odluči gospodin kaptan i svi stareji, da ki goder bi

²² II. ain.

²³ I. vstavljja: von Khestaw, vse prečrtano.

²⁴ II. nima: mit.

vor dem Recht stuel etwas scheutlichs vnd vngburlichs redet, der verfelt in Peen 8 Phundt²⁵ vnnnd 8 tag in der gefengknuß zu sitzen.

Zum 31. Es haben auch die Richter Gwalt vnd Macht allerlay sententz zu judiciern, doch in beysein des Raths, vnnnd ob sich ettban²⁶ ainer daruber beschwärt, der mag sich appelliern fur den herrn Hauptman vnd gantzen Rath vnd sollich Appellation sollen herr Hauptman vnd Rath vernemen, erster Instantz, ob sich einer apeliert in Rechtstagen von dem Faschantag, so mag die Apelation ansteen biß auf S. Helenna tag, vnd von denselben tag die Apelations mögen biß auf S. Michelstag ansteen, vnd von S. Michels biß auf den tag so die Richter erwelt vnd abge[8]setzten²⁷ werden, sollen sollich appellationen durch herrn Hauptman, Richter vnnnd Rath gehört vnnnd verabschit werden, mitlerweil ob sich begab daß der herr Hauptman oder Verwallter den Richtern vnnnd Rath zu Rechten erfodern wurde, so sollen sy alß die gehorsamen jedertzeidt erscheinen.

Richter vnnnd Rath sein schuldig auf den gewondlichen Rechtstagen, alß nemblichen am Montag vor dem Faschantag, S. Helennatag vnnnd Michaelis, alß die gehorsamen zuerscheynen vnnnd neben dem Herrn Hauptman das Recht aussprechen vnnnd die Appellation verhöörn vnnnd darüber Verabschiedungen geben; ob sich ainicher beschwerter tail apelliern sollte, mag man ime nicht weren, sonder zuegeben, als fur die Rö(mische)n

človek stojáci pred pravdu govoril riči nepoštene, ima platiti peno libar osam, i u peržune sedet dni osam.

32. Jošće, ta dva suca od leta, imata oblast činiti sentencie po zakone s pravdu, vinur imejući k sebe tih svetniki ordinarih, i da imaju činit svoju sentenciu. Ako [186] bi se ka stran aggravalala, more vazeti apelacion pred gospodina kapitana, i pred ostalih starejih. I takovi svi apelacioni po rečenom gospodine kapitane, i po ostalih starejih imaju biti zaslišani u mestu svoje prve štancie: prvo ča koli se prigodi od mesopusta, u dan prvi po svetoj Jeleni, pak i od tega vrimenta ča koli se učini, apelacioni imaju biti zaslišani gospodinom kapitanom i starejemi na prvi ponedelak po svetom Mihovile setembra meseca; pak i od toga vrimenta ča koli se učini, apelacioni imaju biti zaslišani gospodinom kapitanom, ili njegovem verbeserom, onda kada se suci prenavlaju; da vinur ako meju tim gospodin kapitan, ali verbeser, zapovedal starejim k pravde, imaju poslušni biti i priti.

33. Ti svi suci i stareji jesu dužni va to vrime, ča je pred mesopustom i po Jelenine i po Miholje priti, i puli gospodina kapekana sedeti na pravde, a to zato, da takovi apelacioni zasliši, i pravdu razluče; a to za uzrok, ako bi ki godere hotel drugi apelacion vazeti, nima se braniti pred imenovanu principovu svitlost, ili pred ordinari regiment; a to zato da kadi jest u pravde životom gospodin kapitan ale njega verbeser,

²⁵ II. Pfund.

²⁶ II. etwo.

²⁷ II. angesetzt.

Kh(unigliche)n M(aiestä)t²⁸ oder derselben hochlößlichen Regierung, vnnd ob der Herr Hauptman oder sein Verwalter zu Recht sitzt, so mag kein Apellation nyndert hin zugelassen werden, allain fur die Kh(unigliche)n M(aiestä)t¹ oder der Regierung wie obgemelt.

Ob Richter oder ainiger aus dem Rath zu gewondlichen Rechtstagen zu Recht sitzen nit käm, (ausserhalb ob er kranckh war) betzalt dem Herrn Hauptman fur sollich sein Aussen bleyben 40 Schilling.²⁹

[9] Der Herr Hauptman mag auß bedachtlichen Vrsachen dem Rechten³⁰ andere tåg vnnd termin aufschieben vnd zubenennen, auch zuerstrecken, wie es von alter hero gebreuchig.

Neben dem ob ermelten Herrn Hauptman Beuelch von der Kh(unigliche)n M(aiestä)t zuekäme oder etwan ander Vnainigkaiten im Gericht entstuerde, so sollen Richter vnnd Rath auf erfordderung vnnd Beuelch des Herrn Hauptmans zuerscheinen vnnd neben seiner Herrschafft Recht zubesitzen schuldig sein. Nebenn dem die zwen Richter haben Macht vmb jegeliche rechtliche Schuldt ir Sentennz vnnd Vrtl zusprechen, vber den Canto wie gebreuchig, vnd daruber durch den Statschreyber Verschreibungen zugeben vnnd ob sich ainer daruber beschwäret, dem soll die Apellation nicht gewaigert sein.

So haben auch die zwen Richter Macht, die Stat vnnd die Gemain zu regiern, vmb alle Notturfft vnd auch allerlay Maß vnnd Gewicht

nemore biti nijedna apelaciona razvi pred principovu svetlost, i pred svetli regiment.

34. Ti suci i svetnici, ki goder k tim ordinarim terminom k pravdi nepridé, nebudući nemoćan životom, i da se [187] nahodi u deže, plaća na svaki ta termen gospodinu kapitanu i starejem libre dve.

35. Da svako vrime tim terminom ordinarim premore gospodin kapitan za podoban uzrok drugi termen staviti, kako je prvo od staroga vrime na držano;

i ošće puli toga, ako bi zapovedi imenovane principove svetlosti gospodinu kapitanu došle, ili ako bi ki goder u grade, ili na kuntrade, škandal stvoren, zato na svaku zapoved gospodina kapitana jesu ti svetnici dužni priti, i na pravde puli njega milosti sedeti.

36. Jošće, ta dva ordinara od leta suca puli svojega oficia imata oblast za svaki istini dug svoju sentenciu učiniti, i dati svrhu kanta po zakone pismo po kancelere, ako bi se ki agraval, nebraneći apelaciona.

37. Jošće, ta dva imenovana suca od leta imata svoju oblast u gradu i puk governat za svaku potrebu; i imaju za svako leto či-

²⁸ II. Rō(mische) Kay(serliche) (Maiestät).

²⁹ II. viertzig schilling.

³⁰ II. denn Richtern.

in der Stat vnd ausserhalb der Stat durch iren Satnikh rechtfer-tigen zulassen.

Es haben auch die Richter vber die Gmain disen Zwang wan sich ainer gieng clagen, ehe er die Richter zuuor erster Instanz ersuecht hette, der ist verfallen acht Pfund Peen, halber tail dem Herrn Hauptman, vnd der anderer halb tail dem Richter vnd Comaun zu Kess-taw.

[10] Item die ermellten Richter haben Macht ainen jeden Vbeltütter in vnnnd ausser der Stat zufachen, mit Gefengknus wol bewaren vnnnd nicht austzulassen, ohn Willen vnd Vorwissen deß herrn Hauptmans vnd des gantzen Rath.

Die zwen Richter haben Gwaldt das Holtzl vmb der Stat, so im Ver-pot, verhuetten zulassen, auch nicht abhaken vnnnd darinnen kain Vich waidnen lassen, desgleichen in dem Wergudt vom 25.ten tag Martii biß auf den Weinachtag, kain Vich hal-ten noch waiden, die Wißmater auch vor Waid verhuetten, nicht vertzainen noch verhaken lassen, vnnnd wer darinnen begriffen ist, der felt in Peen 8³¹ welsch Pfund. Wer auch die Gmain bey den Wiß-matten, ehe Sanndt Margretten tag kombt, abhaut, der ist 8³¹ welsch Pfund Peen verfallen.

Wann ainer in Rath erwelt vnnnd gesetzt wirt, der ist dem Herrn Hauptman, Richter, Rath vnnnd Priesterschaft ain Mahl-tzeitd zugeben schuldig.

Der Satnikh mag von allen Vnterthanen, die in der Wacht sein, 12 Vnterthanen zu seinem Nutz vnnnd Belonung nemen, alß

niti, da se svake mere, s kimi se prodaje i meri i peza u gradu i z vani grada u kunfine, da se imaju pravo po satnike žustat.

38. Jošće, imenovana suca ima-ju zvrhu svoga puka onu oblast, da nijedan pulćanin, ki ako bi po-šal na drugoga tužit prvo nere bi se njima pritužil, ta svaki i po svaki trat upada u penu libar osam, od ke peni gre polovica go-spodinu kapitanu, druga polovica tema sucema, i u komun Kastav-ski.

[188] 39. Jošće, imenovana su-ca od leta imata oblast uhitit činit svakoga zločinca u grade i na kun-fine, i shraniti ga, i ne odpustiti prez videnja gospodina kapitana i starejeh.

40. Jošće, imenovana suca od leta imata oblast, i jesu dužni na svako leto braniti u Loze toga İesa seći, ni živini pasti; tolikoj toga Berguda ne dati pasti od blagove-šćenja bogorodice do rojstva Krsto-va; tolikoj te sve senožeti braniti: pasti; ni tem lesom zasekati; ča jest tomu pena libar osam.

I tolikoj ki bi te pušće puli tih senožeti: prvo dne svete Margareti kosil, plaća libar osam.

41. Jošće, svaki koga stareji izberu i meju svoj svet postave, ta jest dužan gospodinu plovanu i svem redovnikom i svetnikom dati jedan obed ĩliti večeru.

42. Jošće, ta satnik na svako leto more za sebe zeti van od straže od tih dvanajste deseti od svakoga deseta jednoga kmeta, vinur s po-

nemblich von zwelffen Rotmaistern ainen; von ainem jeden Standt Vich geburt ime ain Cüs, von disem ist er schuldig jerlichen dem Herrn Hauptman, Richter, [11] Rath vnnd Pfarrer, den Montag vor dem Feschang tag ain Nachtmal, vnnd am Sandt Jacobstag ain fruermal vnnd ain Nachtmal den Montag nach Michaelis zugeben schuldig.

Vmb ain jegeliche Citation im Gericht vnnd vom Posseß, was am Recht befunden wirt, geburt ime acht Schilling, von ainer jegelichen Maß 1 Schilling. Item von ainem jeglichem haimischen Burgersman, den er in die Gefengknus legt, geet ime fengknus gelt 4 Schilling, von ainem auslendischen 8 Schilling. Er soll auch guette Wacht halften lassen bey der Gefengknus, Statthor, Ringmauer, wie er dan von den Richtern vnterwisen wirt. Er ist auch schuldig die Vbelthätter zu fachen, vnnd dieselben auf den Strich zum Reken pinden, vnd in der Gefengknus veruaren, vnnd sollich Vbelthütter mit den Wachtern bis auf die Gerichtstat zu belaiten, item ob die Galgen abfien, mit den Wachtern aufzumachen vnnd zuetzurichten.

Er ist auch schuldig in Zeidt der Dürr, guette Fursehung auf das Feuer, mit Ausrueffung des Schörgens allenthalben, das nicht etwan ain Prunst auskam, zuthuen.

Es haben auch die Richter Macht die gmainen Wißmater außzutailen den Vnterthanen, die sich nach Absterben aines zum ersten zu Inen anmeldt, entgegen geburt den Richtern von jeder 16 Schilling.

znanjem teju dveju sucu; i takoj od svakoga stana ovčarskoga jedan sir. Od toga ima svako leto davati gospodinu kapitanu, gospodinu plovanu, svim starejem, i kanceliru jednu večeru pred mesopustom ponedelak; pak jedan obed na dan svetoga Jakova tamo u Opatie, paki jednu večeru ponedelak po svetom Mihovile.

43. Tomu satniku od svakoga pozvanja, ča jest (v)našem kunfine, i od svakoga posesa, ča se na pravde spozna, [189] gre mu soldini osam; od svakoga žustanja svake mere soldin jedan; od svakoga domaćega, koga stavi u peržun, soldini četiri; od gosta soldini osam. Zato ima držati stražu va dne i v noći puli vrat graskih, i po vsuda, kako se njemu od sudac ukaže. Dužan je zločince hitati, i na konop vezati, i u peržune čuvati, i zločinca s temi strašci do mesta smrti sprovoditi, i te sohe tomu osujenomu s temi stražci na mesto pripravit i načiniti.

Jošće ima u grade čuvati va vrimo od velike suše, da nebi se oganj učinil, od koga bi mogla škoda biti u grade; i s tem dvornikom da ima po svem meste činiti klicati, da svaki čuva svojega ognja, da se nebi kakova škoda pripetila.

44. Ta dva suca od leta imata po zakone odavati tem kmetom senožeti, ki ima od svake podeljene senožeti od toga, komu dadu, gre soldini šestnajste. I takoj ta dva suca mozite podeliti kmetom komunitadi, i od svakoga, komu podele, njima gre libar osam.

[12] *Es ist auch der Gebrauch, wan ainer ein sollich gmain Wißmat inheilt, sterben wurde, vnd Sün vnter sich verlies, so eruolgt das Wißmat dem jüngsten Son ohne ainiche Betzalung. Ob aber kein Sun wär, sonder die Wittib auf dem Grundt blibe, vnd sich auch erbarlich vnd frumklich³² hielte, so soll sy die Wisen genießen, ob sie sich aber verheyrat vnd ohne Manserben sturbe, so feldt die Wisen den Richtern zue, dieselben habens andern zugeben Macht wie obgemelt.*

Den Richtern geburt von ainem Roß oder ander Vich, so in Schaden befunden vnd zum Gericht gebracht 4 Schilling vnd wiewil der Schaden geschätzt, vmb jede Schatzung auch vier Schilling.

Hier ist die Ordnung, wie die Richter an den Schillingen zu zahlen haben, so ein Schaden geschätzt wird, der über vier Schillinge geht, so soll der Richter den Schaden geschätzt, vmb jede Schatzung auch vier Schilling.

Es ist auch der Gebrauch, das Richter vnd Rath auch ganz Gmain am Sontag nach Michaelis in der Stat Kesstaw vor der Kirchen der heyligen Dreyfaltigkait drey erbar Personen zwischen sich erwellen, die da die hundert Mark, so man in der Kay (serlichen) M(aie-stüt) Amt betzaldt, auf die Gmain anschlagen, einfordern vnd dem Amtman erlegen. Die Personen haben auch Macht, diejenigen so zubetzalen saumig vnd vngheorsam sein, zu strafen zu pfanten vnd die Gnetter incantieren zulassen.

Die Personen, die da die hundert Mark, so man in der Kay (serlichen) M(aie-stüt) Amt betzaldt, auf die Gmain anschlagen, einfordern vnd dem Amtman erlegen. Die Personen haben auch Macht, diejenigen so zubetzalen saumig vnd vngheorsam sein, zu strafen zu pfanten vnd die Gnetter incantieren zulassen.

45. Jošće je takovem senožetam zakon: ako kmet pomanka, tere ostavi sini, tako ta njegova senožet ima prit tomu najmladejemu sinu prez takovoga davanja tih dinari. Pak ako bi nijednoga sina, razve da ostane (v)dovica, premore takovu senožet udržat, dokle pošteno udžri vdovičanstvo, da oženujući se, ili pomankavši, neimejući sina, senožeta u komun i oblast sucem upada, i premogu dati drugomu kmetu, ki bi neimel senožeti, jere nijedan nima držati dve senožeti.

46. Jošće, tima sucema od tih konji i od druge živini, ča se najde u škodah, i da se na zakon dovede, i sucem [190] izruči, od toga gre tima sucima soldini četiri. I tolikoj kada bi takove škode po mužeh štimane, i da bi ti štimaduri pred suci prikazani, i štima oznanjena, od toga gre tim sucem soldini četiri, i to i škodu plaća škodnik.

47. Jošće je zakon za ti markari: budući po mise na belu nedelju pred crikvu svete Trojice suci, stareji, i pulčane imaju iz toga pulka izabrati od svake četi jednoga dobrega muža, ki tri muži, i s temi prvami trimi muži markari, imajo tih sto marak razložiti pravo i na svih živući u grade, i na teh, ki svojimi živinami pasu, i na teh ki uživaju i seku svake (vrsti) lesa po svom kunfine, tem nakladajući kako je pravo proti (va) njega imanju, i protivu njega uživanju. I za takovo razloženje i za steranje tim trim mužem puli toga razložnja ima biti priloženo k njih plaće svakomu jedna marka dinari, i paki po sebe jedna marka za dispendiu tim šestim mužem, ka

³² II. frumklich.

[13] *Es ist auch der Gebrauch, das man alle Vbelthätter von Mäschenitz vnn Veprenitz gen Kestaw vberantworten mues, alda die Supleudt sumbt dem Herrn Hauptman, Richter vnn Rath dieselben vom Leben vnn Todt richten mugen.*

Die von Kestaw haben Macht zu S. Jacob, wo die Khessten³³ wachsen zu ir Notturfft, doch mit Vorwissen deß Abts daselbst Kestaw zu klauben.

spendia ima bit delana puli satnika. Jošće tim trim mužem, ki jesu bili prvoga leta markari, gre svakomu na svaki dan, dokle takovo razloženje pomagaju svršiti, soldini osam; i na svršenju razloženja k večere ima priti plovani, ta dva suca od leta, i kanceler; i ti imaju videti razlog i svu sumu za tih sto marak, i za to sve kako se više udrži; i h takovoj večere ti novi markari tri svaki ima pomoć z jednu kokošu. I ti isti markari tri jesu dužni teh sto marak izterati, i u tu valputiu dati i splatiti kako je zakon. Imaju oblast svakoga nepokornega na svakem blage rubati i takovi rubeži na [191] kante imaju biti prodani u termenu prva dva dni; da svaki ta markar budi prvo toga rubanja totu u grade svakoga jednuč opomenuti, da plati; ako li ne plati, i da se pošalje oficial na kontradu, plaća ga ta dužni.

48. Jošće, ti od Veprinca i od Mošćenic, kako je od staroga vremena pod tom dobroga spomenutja gospode od Valse, kih jesmo vlastito služili, u nutar da jesmo podani tomu visokomu mogućemu gospodinu i gospodinu Fedrigu archiduki u Austrie i cesaru rimskomu i pročaia; ti imenovani od Veprinca i od Mošćenic jesu dužni svakoga človeka od kriminala dati u kapitanu Kastav pred gospodina kapitana i pred nas suditi. Ošće, ti župani od Veprinca i od Mošćenic jesu dužni pri tem osujenju biti.

49. Jošće imamo zakon od toga fruta, ča jest va tom kostenjevu svetoga Jakova (v) kunfine kastavskem: i kada jest vrime toga fruta zemati, ima gospodin opat pul tih

³³ II. Kossten.

Es ist auch der Abbt schuldig den Richtern vnd Satnikh jedem besonder war jerlichen ain Stür Khesten³⁴ Kestauer maß zuschicken, entgegen seindt sy ime vor denen die im Schaden thuen mechten zu schitzen vnd zu schirmen schuldig.

Wan ainer den andern in Schaden antzaigt, oder in Sarockh einlegt, vnd wen sich ainer oder der ander dessen beschwürt, so sein die Rathsherrn ohne der zwayen Richtern sollichen Schaden zuerkennen schuldig auß Vrsach, das den Richtern der halb Tail von sollichen Schaden zuesteet.

Die Fleischhaker so Vich gen Kastaw abtzuschlagen³⁵ fieren, vnd in die Stat bringen, die mogen solliches innerhalb 3 tag nicht ausfuere, ausser Willen vnd Bewilligung der Richter sonder solliches alda außschrotten vnd durffen kain fleisch verkauffen, biß daß mans zuor Werts desselben nit schätzt bey Peen 40 Schilling.

[14] *Die jenigen so zu Volauska vnd in der Plelinken Fisch fachen, sein schuldig auf Ersuechen der Richter ainen Tail gen Kesstau zu*

³⁴ II. Kessen.

³⁵ II. abzuschlachen.

sudac u Kastve dati na znanje, i da se po dvornike proglasi, da se hoće takovi fruti redigovati po delu kako gospodin opat dopusti, od dne svetoga Mihovila i nutar do svetoga Martina na večerje, u ta isti dan svaki od Kastva more takovi fruti slobodno vazeti, i jemati.

50. Rečeni gospodin opat jest na svako leto od toga kostanja temu sucema i satniku u Kastve dužan dati svakomu jedan star kostanja kastavske mere, jere su ti njemu [192] dužni svoju oblastu pomagati suprot svakomu, ki bi činil škodu u rečenem kostanjevu.

51. Jošće, za ta zarok, ča jest pena libre četiri tere soldini šestnajste, so za to narejujemo: da od sada naprvo, kada kakov zarok bude pred tema sucema od leta imenovan suprot svakomu; i ako bi se ta uloženi u zarok agraval, i prosil pravde, za to imaju ti drugi stareji zaslišati, i po zakonu spoznati prez rečenih suci; za to da tema pristoji polovica rečene peni, a druga polovica tomu, koga pravda bude odrešiti.

52. Jošće, po starom običaju i zakone tem bekarom za to meso narejujemo; za svaku živinu, kada bude dognana pred stari borg ili unutar, nima se van peljati do tretoga dne prez dopušćenja sudac; i da ti bekari toga oderanoga mesa te velike živine nemožite prez štimanja prodati, pod penu soldini četrdeset.

53. Jošće, za tih muži, ki prebivaju na tom Voloskem, i totu u tem Preluke, te ribe loviti budut, za to ordinamo: da ta suca od leta

*der gmain Notturfft, vmb gebürlich
Betzalung zutragen vnd verkauffen.*

*Item die zwelff Rotmaister von
der Wacht, die sein der nachtllichen
Wacht befreundt vnnnd enthebt, aber
beim Tag sollen sy irer Zeidt vnd
Geburnus mit Wacht zuthuen ver-
punden sein, bey Peen jedes Tags
24 Schilling, sy seindt auch schul-
dig brief von dem Herrn Hauptman,
Richter vnd Rath vberal in der
Hauptmanschaftt wie von alter her
aus zuschicken vnd von irn vnter-
gebenen Wachtern tragen zulassen.*

*Wann Richter Rath vnnnd Gmain
zu ihrer Stat Notturfft ainen Scher-
gen setzen oder erwellen, der soll
schweren das er alle verpotne wiß-
mat, gehultz vnd Waidt zwischen
den Weingarten verhietten vnd ver-
sehen wel, auch allen Gebotten vnd
Beuelch, so ime von den Richtern
auferlegt zuuolziehen; wann er ai-
nen in Schaden findt, geet ime von
der Peen der halb Tail vnd auch
ain jeder angesessner Vnterthan
ist ime zugeben schuldig 4 Schil-
ling oder ain Krueg Wein.*

mozita slobodnu penu suproti tem
svakomu naložiti, i postaviti, da
oni od takovih ulovenih rib jednim
pravim delom budu u mesto, grad,
nositi; i na place prodavati, kako
je pravo i podobno.

54. Jošće narejujemo i hoćemo:
da bude održano naše prvo odluč-
enje od toga svakoga lesa, ča koli
je u tom kunfine, ki bi človek gost
toga delal in prodaval, imata ta
dva suca i s temi muži od komuna
položeni na teh gosti [193] je-
dnu podobnu plaću naložiti; i uzeti
od toga suca jednu polovicu za
sebe, a drugu polovicu ti muži u
ime komuna zahriniti, i od toga
u potribah za vas puk dati i stra-
titi, tolikoj od svake živine gostje,
ka pride u kunfin, i uživa travu
i žiri.

55. Jošće jest zakon, da ti dva-
najst starešini od straže, ti jesu
prosti od noćne straže; ale jesu
dužni svaki svoju čredu va dne na
vratih sedeti, i od svojih desećan
tu listu njemu za potrebovanje go-
sposko i za grasko pravo po teh
svojeh povedati svako leto.

56. Dužni jesmo listi nositi u
Reku, Veprinac, na Klanu, i u
Grobnik, ča jest za gospodu i za
mesto.

57. Jošće je zakon za toga dvor-
nika, koga oficij izbere: ima pri-
seći, da hoće pravo čuvati lesi i
berguda, i senožeti; zač njemu od
svake akuse ta dva suca davata
polovicu takove peni, jere imata
oblast i milost činiti.

Jošće tomu dvorniku ima svaki
kmet na svako leto davati soldini
četiri, aliti jedan badnjić vina;

i tomu svakomu kmetu jest du-
žan njegovo vino na tovernu prez
plaće klicati. Jošće tomu dvorniku
od svakoga kanta na place gre
jedan soldin od domaćega kmeta.

Dužan je hoditi za četiri soldini do svakoga kmeta, ki je u kunfine, kada je potriiba. Jošće tomu dvorniku gre na dan svetoga Jakova tako va Opatie od svake toverni jedan soldin vina, i od svakoga mesta, kadi se ti česni prodaju, jedna rešta.

[194] 58. Na 1546 decembra dan 15 u grade Kastve, u hiže rimskoj s(vetlosti) cesara, na prestole pravdenim sedeći zveličeni i dobro rojeni Ivan Rečan v(ice) kapitan, razumejući veliko stuženje od poštovaneh sudac i svetniki kastavskih suproti tim od Veprinca, da ti čine i posiljuju na kunfin kastavski, na to odgovaraše Matej Valentinić, župan od Veprinca, a to za uzrok jedno silno učinjenje, ča biše Mikula Fabić od Veprinca na kastavskom kunfinu učinil, vrh toga neimejući nijednoga kapitula va ovom statutu; zato od sada naprvo tem od Kastva, i tem od Veprinca, postavljamo penu libar sto vsakomu, da nima nijedan na tom drugem kunfine nijednoga silovanja ni uzetja učiniti prez dopušćenja sudac od Kastva, i prez dopušćenja tih župan od Veprinca. Ki bi to stvoril, da ima rečenu penu platit. Ako takovi nebi imeli blaga, s čim bi mogla takova pena bit plaćena, tako da ima ta od Kastva sedeti u Kastve u pržune jedan mesec, i biti bandižan iza sve kapitanie za jedno leto; i tolikoj takovi od Veprinca, ki bi takovu penu prestupil, da se ima takoj kaštigati.

59. Ima se va tom grade Kastve jedna hiža, ka jest ležeća blizu te crikve sve Trojice, ta ista hiža jest rimskega kralja svetlosti vlastita, zač jesu tu svaki kapitan, ki

[15] *In der Stat Kesstaw, neben der heyiligen Dreyfaltigkhait³⁶ Kirchen ligt ain Haus, das gehort Irer Khu(niglichen) M(aiestät)³⁷ zue vnd ain jeder Hauptman der gen*

³⁶ II. Trifaltigkait.

³⁷ II. Kay(serlichen) M(aiestät).

Kesstau ankomen ist, hat sein Wohnung darin gehabt, wie von alter her gebruchig.

Item ain jeder Hauptman hat ain Wissen daselbst zu Kesstau Khnesau dol gnant, das Graß hat der Herr Hauptman auf sein aigen Vncosten abmäen lassen vnnd zu seiner Notturfft gebraucht, die Wachter sein sollich Hey in Schober zu machen vnnd alsdan bis in die Stat Kesstau zu tragen schuldig.

Item es ist ain Akerle vnnd Tal in Mischinatz gelegen der gehort auch dem Herrn Hauptman, Item ain Garten auch nachent bey der Ringmauer vnter der Kirchen S. Hellena der gehort auch dem Herrn Hauptman zue.

Neben dem sein die Vnterthanen zu Wergudt ainem jeden Hauptman zu Kesstau von ainer jeden Hueben ain Fueder Hew zugeben vnd gen Kesstau zufern schuldig, entgegen vnnd desselben Tags ist der Hauptman Innen ain Jausen zugeben schuldig.

jest udržal Kastav, tere prebival va toj hiže od staroga vrmena.

60. I h tomu ta svaki kapitan jest udržal tu senokošu, ča se zove »Knezov dol«, i takovu travu jest imel kositi; i [195] ti kmeti od straže to seno spraviti, i u Kastav ti stražci na svako potrebovanje gospodina kapitana prinositi.

61. Jošće jest jedan dolac, ča se zove »Kapitanov misinac«, to jest ležeći u loze blizu grada, i jedan vrt pod crikvu svete Jeleni, z vani zida gradskoga; to isto sliži pod gospodina kapitana u Kastav.

62. Jošće tomu gospodinu kapitanu ti kmeti od toga sela, ča se zove »Bergud«, jesu od svake zemlje na svako leto dužni dat u Kastav svaki jedan voz sena, a i njim gospodin kapitan jedan kolacion.

Priloga II.

Izpisek iz reformiranega urbarja Kastavščine iz l. 1498.*

Khesstau. Die Peen vnd Väll werden dermassen abgenomben, was die Peen vnd väll sein tragen auf funfftzig Phundt wällisch, die gehören halb dem Lanndtsfürsten vnd halb dem Richter zu Khesstou, doch gehören dem Lanndtsfürsten zum ersten dauon dreissig Phundt wällisch vnd das wiert gethailt; dem Lanndtsfürsten halb vnd dem Richter halbs. Was aber die Peen vnd väll sein die vber funfftzig wellisch Phundt tragen, die gefallen lediglich in der Khü(niglichen) M(aiestä)th Camer.

Veprinetz. Die Peen vnd väll was vber viertzig Phundt wallisch ist, gehen dem Lanndtsfürsten; was aber die Peen sein die vnnnder viertzig Phundt wällisch tragen bis in die acht Phundt wällisch, dauon gehört der drittail dem Lanndtsfürsten, der Drittl dem Richter oder Camaun vnd der Drittl dem anlager; was aber vnnnder acht Phundt wällisch Peen sein, die gehören all dem Camaun. Also haben es die alten Leut daselb gesagt.

Moschenitz. Die Peen vnd Väll, was der vber viertzig Phundt wällisch ist, die gehören dem Lanndtsfürsten; was aber sein Peen darundter gefallen, die gehören halb dem Camaun daselbs zu Moschenitz, dauon sollen sy außhalten die so von der Herrschafft wegen zu inen khomen.

* Po spisu 1534, 12. sept. spor Barbo: Zadrski.

SUMMARY

The Country of Kastav and its Statutes (Bylaws) till the End of the Sixteenth Century.

The author is trying to describe the beginning and evolution of three communities Kastav, Veprinac and Mošćenice in the country of Kastav (East part of Istria). Their development could be favoured by the formation of districts of castles, by the common forests and pastures and by the organization of parishes.

The immediate impulse for the formation of communities went from the towns of the Adriatic coast and the islands of Istria and Dalmatia the economic life of which was beginning to increase in the 11th and 12th century. The settlements and boroughs of the hinterland accepted gradually and partially municipal customs and institutions. From the point of view of the comparative legal history the problem is very interesting because there in Istria political and cultural movements of Slavs, Romans and Germans influenced one another.

The author could perceive two types of old peasant slav communities: 1. the peasant community of the interior of Istria, with »župan« (mayor), »podžup« (his assistant for judicial and military affairs) and »srenja« (common assembly).

2. the peasant community of the coast of Quarnero and the neighbour islands especially Krk, with »župan« (mayor), »satnik« (his assistant for judicial and military affairs), »plov« (parson) and »srenja« (common assembly). The author was trying to demonstrate what changes and variations these aboriginal forms of the states of communities occurred during those times and how much they became like the municipal communities of the coast (with two judges and common council).

The greater part of this research is devoted to the economic and political life of the country of Kastav in the complex continuity of historic states. From about the 12th till the end of 14th century this country was under the lords of Devin, then till 1465 under the lords of Walsee. After that the country of Kastav became possession of the sovereign, who pledged it to several persons till 1531. Then the captain of Reka got the government and jurisdiction over the country. The same time the lords de Barbo received the manorial administration. In consequence of that difficult situation quarrels arose which are important also from the standpoint of legal history.

In the single communities of the country of Kastav rules of custom-laws formed, partially growing up out of the belief and conviction of the inhabitants, partially ordered by the lords

of manor. The author could find two new manuscripts of the bylaws of Kastav from 1569 in the government archives at Ljubljana.

The analysis of the statutes of the country of Kastav shows how the circumstances manifest in the articles of bylaws. The author could contribute something to the explanation of the statute of Kastav especially in the question of theft (suppression) and the procedure (»zarok«). In the supplement the author printed the statute-manuscripts of Ljubljana from 1569 synoptically with the Croatian text from 1759 and an extract of the manorial roll (urbarium) of the country of Kastav from 1498.

of matter. The author could find two new manuscripts of the
 bylaws of Kashmir from 1500 in the Government archives at
 Srinagar.

The analysis of the statistics of the country of Kashmir shows
 how the circumstances manifest in the articles of bylaws. The
 author could contribute something to the explanation of the sta-
 tus of Kashmir especially in the question of their (suppression)
 and the procedure (process) in the supplement the author
 printed the statistics of 1500 from 1500 and an extract of the
 only with the statistics from 1500 and an extract of the
 general statistics of the country of Kashmir from 1500.

